

Valsts kanceleja

VADLĪNIJAS TIESĪBU AKTU IETEKMES PĒCPĀRBAUDES (EX-POST) NOVĒRTĒJUMA VEIKŠANAI

Valsts kanceleja, 2025

Saīsinājumi un skaidrojumi

Ex-ante	Sākotnējais novērtējums
Ex-post	Pēcpārbaudes novērtējums
ESAO	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>)
MK	Ministru kabinets
TAI	Tiesību aktu ietekme
Triangulācija	Metode vai pieeja, kad pētnieks izmanto vairākus datu avotus, metodes vai teorijas, lai izpētītu vienu un to pašu parādību, nodrošinot lielāku rezultātu ticamību, dziļumu un precizitāti

Tabulu saraksts

1. tabula. Galvenās TAI novērtēšanas pazīmes	7
2. tabula. Kritēriji tiesību akta ex-post novērtējuma veikšanai	21
3. tabula. Sekundāro un primāro datu iegūšana	37

Attēlu saraksts

1. attēls. Tiesību akta dzīves cikls	8
2. attēls. Kvalitātes pārbaudes posmi TAI ex-post novērtēšanā	29
3. attēls. Rādītāju veidi un to sasaiste	36

Saturs

Kopsavilkums	5
1. TAI novērtēšanas sistēma	7
1.1. TAI novērtēšanas nozīme tiesiskās bāzes veidošanā.....	7
1.2. TAI novērtēšanas sistēmas posmi	8
2. TAI novērtēšanas sistēmas posmu praktiska īstenošana.....	10
2.1. Pirmais posms: TAI ex-ante novērtējums un jauna tiesību akta izstrāde.....	10
2.1.1. TAI ex-ante novērtējuma veikšana.....	10
2.1.2. Lomu sadalījums tiesību aktu izstrādē un ex-ante novērtējumā	13
2.1.3. Intervences loģika – pamats TAI ex-ante novērtējumam	13
2.1.4. TAI ex-ante novērtējuma sasaiste ar TAI ex-post novērtējumu	15
2.2. Otrais posms: Tiesību akta īstenošana un sistemātiska uzraudzība.....	15
2.2.1. Nepieciešamie dati un informācija ex-post novērtējumam	16
2.2.2. Atšķirīgais tiesību aktu uzraudzībā un TAI novērtējumā.....	16
2.2.3. Uzraudzības institucionālie aspekti.....	16
2.3. Trešais posms: TAI ex-post novērtējums un rezultāti	17
2.3.1. TAI ex-post novērtējuma būtība un mērķi	17
2.3.2. Gadījumi, kad veikt TAI ex-post novērtējumu	19
2.3.2.1. TAI ex-post novērtējuma nepieciešamības identificēšana tiesību akta izstrādes procesā.....	20
2.3.2.2. TAI ex-post novērtējuma identificēšana tiesību akta īstenošanas laikā	23
2.3.3. TAI ex-post novērtēšana un pārvaldība	24
2.3.3.1. TAI Ex-post novērtējuma ierosinātāji	24
2.3.3.2. TAI ex-post novērtējuma veicēji	25

2.3.3.3.TAI ex-post novērtējuma kvalitātes mehānismi	27
2.3.4. Novērtēšanas laika ietvars	30
2.3.4.1.Faktori, kas ietekmē novērtēšanas laika izvēli	30
2.3.4.2.Ieteikumi novērtēšanas laika izvēlei.....	32
2.3.4.3.Atkārtota novērtēšana.....	32
3. TAI ex-post novērtēšana	33
3.1. Plānošana	33
3.2. Datu avotu un to veidu identificēšana, vākšana un apstrāde	35
3.3. Novērtējuma veikšana	39
3.3.1. Intervences loģikas pārnese un pielāgošana ex-post novērtējumā	39
3.3.2. Intervences loģikas rekonstrukcija TAI ex-post novērtējumā	40
3.3.3. Izmaksu un ieguvumu analīze caur intervences loģikas prizmu.....	40
3.4. Secinājumu un ieteikumu sagatavošana	41
3.5. Rezultātu izmantošana	42
3.5.1. Rezultātu izmantošanas veidi.....	42
3.5.2. Novērtējuma rezultātu pieejamība un publicēšana.....	43
4. TAI ex-post novērtēšanā izmantojamie kritēriji un metodes	45
4.1. Kritēriji	45
4.2. Metodes	49
4.2.1. Kvantitatīvās metodes	50
4.2.2. Kvalitatīvās metodes.....	51
4.2.3. Piemērotāko metožu izvēle	52
1. pielikums	55
2. pielikums	65

Kopsavilkums

Valsts pārvaldes modernizācijas plānā 2023.–2027. gadam¹ ir noteikts uzdevums pilnveidot ietekmes novērtēšanas sistēmu un stiprināt valsts pārvaldes ietekmes novērtēšanas kapacitāti. Lai to īstenotu, Valsts kanceleja ir izstrādājusi vadlīnijas tiesību aktu ietekmes (turpmāk – TAI) pēcpārbaudes (turpmāk – ex-post) novērtēšanai, tajā skaitā piedāvājot kritērijus, lai noteiktu, kuriem tiesību aktiem nepieciešama ex-post novērtēšana. Vadlīniju uzdevums ir attīstīt tiesību aktu izvērtēšanas praksi Latvijā un dotos balstītu lēmumu pieņemšanu, sekmējot tiesību aktu kvalitāti un efektivitāti.

Saskaņā ar Ministru kabineta (turpmāk – MK) noteikumiem Nr. 617 “Tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtēšanas kārtība”², izstrādājot tiesību aktus, obligāti nepieciešama sākotnējās (turpmāk – ex-ante) ietekmes novērtēšana, lai apzinātu tiesību aktu iespējamo ietekmi un sekas. Lēmums par TAI ex-post novērtēšanu ir atstāts tiesību aktu izstrādātāju ziņā.

Līdz šim Latvijā TAI ex-post novērtēšana nav plaši izmantota. Tomēr tā ļauj pārliecināties, vai tiesību akts sasniedz savu mērķi un kāda ir tā reālā ietekme uz mērķa grupām. Attiecīgi, ja nepieciešams, iespējams pārskatīt un pilnveidot tiesību akta saturu vai tā ieviešanas procesu. TAI ex-post novērtēšana ļauj mazināt birokrātisko slogu, apzināt nesekmīgas prasības, atklāt normu dublēšanos vai pretrunas, vienkāršojot procedūras un mazinot tiesību akta grozījumu skaitu utt. TAI ex-post novērtēšana ir neatņemama atbildīgas, dotos balstītas un uz sabiedrību vērstas pārvaldības sastāvdaļa.

TAI ex-post novērtēšana ir cieši saistīta ar tiesību akta izstrādes procesu un sākotnējo novērtēšanu – TAI ex-ante novērtēšanā prognozē tiesību akta iespējamo ietekmi, savukārt TAI ex-post novērtēšanā pārbauda, vai sākotnējā prognoze jeb plānotā ietekme ir īstenojusies. Attiecīgi jau izstrādājot tiesību aktu, jāapsver, kādi dati būs nepieciešami, lai novērtētu tiesību akta faktisko ietekmi, kā arī jānodrošina šo datu uzkrāšana un monitorings. Izvērtēšana nevar pastāvēt bez uzraudzības. Tā ietver sistemātisku noteiktu datu vākšanu vai apkopošanu, nodrošina informāciju par tiesību akta īstenošanu, sasniegtajiem mērķiem, rezultātiem, neparedzētām izmaiņām.

Vadlīnijas strukturētas četrās nodaļās:

- 1. nodaļā aprakstīta TAI novērtēšanas sistēma kā analītisks instruments efektīvai un uz pierādījumiem balstītai politikas veidošanai. Tajā aplūkota TAI novērtēšanas vieta tiesību akta dzīves ciklā un trīs savstarpēji saistītu novērtēšanas posmu loģika – ex-ante novērtējums (prognozētā TAI), ieviešanas uzraudzība un ex-post novērtējums (faktiskā TAI) –, akcentējot to nozīmi objektīvā regulējuma ietekmes izvērtēšanā saskaņā ar ESAO pieeju.

1 Ministru kabineta 2023. gada 8. maija rīkojums Nr. 240 “Par Valsts pārvaldes modernizācijas plānu 2023.–2027. gadam”. <Saite>

2 Pieņemti Ministru kabinetā 2021. gada 7. septembrī.

- 2. nodaļā detalizēti aprakstīta TAI novērtēšanas posmu praktiskā īstenošana. Tajā skaitā ir aplūkota sasaiste starp TAI ex-ante un ex-post novērtējumiem, intervences loģikas nozīme TAI ex-ante novērtējumā un tās pārnese uz TAI ex-post novērtējumu, kā arī novērtējumu veikšanas un kvalitātes uzraudzības institucionālie aspekti.
- 3. nodaļā aprakstīti pieci TAI ex-post novērtēšanas posmi – plānošana, datu avotu apzināšana un vākšana, novērtēšana, secinājumu un ieteikumu sagatavošana, rezultātu izmantošana, pieejamība un publicēšana.
- 4. nodaļā detalizēti aprakstīti seši galvenie TAI ex-post novērtēšanas kritēriji (efektivitāte, lietderība, atbilstība, saskaņotība, ietekme, ilgtspēja), kā arī novērtējumos izmantojamās metodes – gan kvalitatīvās metodes (intervijas, fokusgrupas, dokumentu analīze), gan kvantitatīvās metodes (aptaujas, aprakstošā un analītiskā statistika, izmaksu un ieguvumu analīze u. c.), tostarp to piemērotība dažāda apjoma un satura tiesību aktiem.

Vadlīnijas ir palīgmateriāls labāka regulējuma izstrādei, īstenošanas uzraudzībai un novērtēšanai. Ņemot vērā, ka TAI ex-post novērtēšana Latvijā līdz šim nav bijusi attīstīta, vadlīnijas iespējams aktualizēt un pilnveidot atkarībā no uzkrātās praktiskās pieredzes.

Vadlīnijas sagatavotas, balstoties uz ekspertu³ priekšlikumiem par TAI ex-post novērtēšanu.

³ CIVITTA ziņojums "Priekšlikumu izstrāde tiesību aktu ietekmes pēcpārbaudes (ex-post) novērtēšanas metodikai", 2025; konsultācijas ar nozaru ministriju ekspertiem, Saeimas analītiskā dienesta ekspertiem un citiem ekspertiem.

1. TAI novērtēšanas sistēma

TAI novērtēšana ir instruments efektīva regulējuma izstrādei un īstenošanas uzraudzībai. Tā ļauj apzināt prognozēto TAI un faktisko TAI, pieņemt pamatotus lēmumus par piemērotāko regulējumu, nepieciešamajām izmaiņām regulējumā un uzlabojumiem tā īstenošanā.

Novērtēšana ir sistemātisks process, kurā nosaka politikas, regulējuma vai citas darbības nozīmīgumu, vērtību vai ietekmi, lai mazinātu neskaidrības lēmumu pieņemšanā, pieņemtu izsvērtus lēmumus un veicinātu uzlabojumus.⁴ ESAO TAI novērtēšanu raksturo kā sistemātisku un analītisku pieeju, kas koncentrējās uz būtisko, lai gūtu ticamus un noderīgus secinājumus.⁵

TAI novērtēšanas mērķis ir uzlabot politikas intervences plānošanu, pārvaldību un īstenošanu, stiprināt pārskatatbildību mērķa grupām un citām ieinteresētajām pusēm, sniegt izpratni par to, kas, kam un kādos apstākļos ir efektīvs, kā arī attīstīt spēju sagatavoties priekšdienām un pielāgoties pārmaiņām.

1.1. TAI novērtēšanas nozīme tiesiskās bāzes veidošanā

Efektīva TAI novērtēšanas sistēma ir priekšnosacījums kvalitatīvai tiesiskajai bāzei, jo tā sekmē datus balstītu risinājumu izstrādi, veicinot pārdomātāku un sistēmiskāku pieeju regulējuma izveidē.⁶ TAI novērtēšana ir ilgtermiņa ieguldījums tiesību aktu kvalitātē, tā ļauj noskaidrot, vai tiesību akts sasniedz mērķi un rezultātus, kā arī pieņemt lēmumus par to, ko nepieciešams mainīt tiesību akta saturā vai tā īstenošanā.

1. tabula. Galvenās TAI novērtēšanas pazīmes

TAI NOVĒRTĒŠANA IR:	TAI NOVĒRTĒŠANA NAV:
■ process, kurā izmanto dažādas datu, informācijas un analīzes metodes, lai novērtētu iespējamās tiesību akta sekas	■ formāls dokuments, kas pievienots tiesību akta projektam
■ analīze no dažādu iesaistīto pušu un mērķa grupu perspektīvas	■ analīze no likumprojekta izstrādātāja vai institūcijas perspektīvas un interesēm
■ sistēmiska pieeja tiesību akta izmaksu un ieguvumu novērtēšanai	■ formāls ietekmes novērtējuma apraksts izstrādātam tiesību akta projektam
■ instruments, kas palīdz lēmējiem izdarīt pamatotu izvēli starp alternatīvām	■ politisko lēmumu aizstājējs (automātisks “jā/nē” lēmējs)

Avots: Civitta izveidots, balstoties uz USAID, Marušić A., Radulović B. (2012). Regulatory Impact Analysis (RIA) Manual⁷

4 Scriven, M. (1991). *Evaluation thesaurus* (4th ed.). Sage Publications, Inc.

5 OECD. (2015). Regulatory Policy in Perspective: A Reader's Companion to the OECD Regulatory Policy Outlook 2015. OECD Publishing, Paris. [<Saite>](#)

6 OECD. (2012). Recommendation of the Council on Regulatory Policy and Governance, OECD Publishing, Paris

7 USAID, Marušić A., Radulović B. (2012). Regulatory Impact Analysis (RIA) Manual. [<Saite>](#)

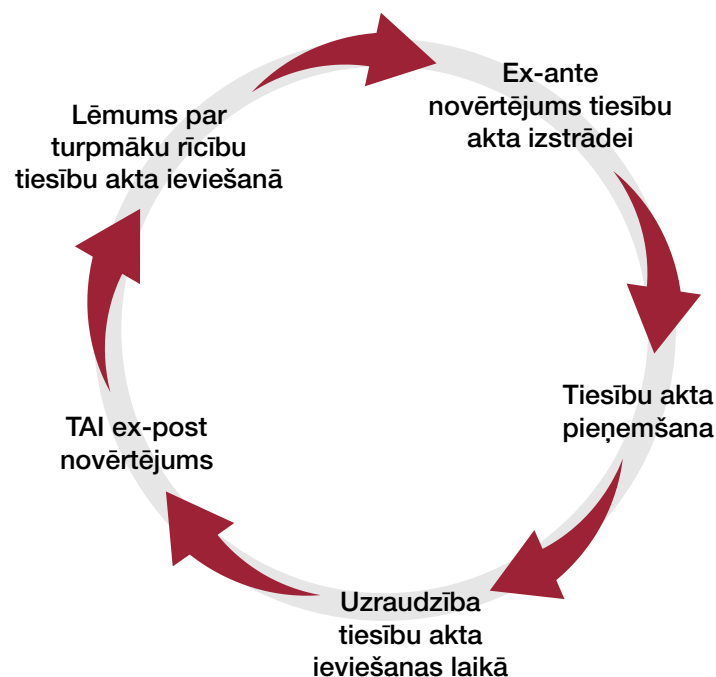

TAI novērtējums nesniedz gatavas atbildes tam, vai regulējums jā saglabā, jāgroza vai jāatceļ. Tas piedāvā pierādījumos balstītu informāciju un analīzi, kas palīdz lēmējiem izdarīt pamatotu un pārdomātu izvēli. Novērtējums atspoguļo, kas ir efektīvs, kas nav un kāpēc. Lēmums par turpmāko rīcību ir politiskā izvēle, ņemot vērā sabiedrības intereses, politiskos mērķus un situāciju.

1.2. TAI novērtēšanas sistēmas posmi

TAI novērtēšana aptver visu tiesību akta dzīves ciklu: 1) sākotnējo jeb ex-ante novērtējumu, kas pamato tiesību akta pieņemšanu; 2) uzraudzību tiesību akta ieviešanas laikā; 3) kā arī pēcpārbaudes jeb ex-post novērtējumu, kas savukārt ir pamats lēmumu pieņemšanai par turpmāku rīcību tiesību akta ieviešanā (skatīt 1. attēlu).

1. attēls. Tiesību akta dzīves cikls

Avots: Civitta izveidots, balstoties uz ESAO (2011): Regulatīvā politika un pārvaldība: Ekonomiskās izaugsmes veicināšana un sabiedrības interešu nodrošināšana

Jauna tiesību akta izstrādi sāk ar TAI ex-ante novērtējumu, prognozējot, kā un kad tiks sasniegti izvirzītie mērķi un rezultāti. Šajā posmā ir jāidentificē konkrēti rādītāji, dati un informācija, kas nepieciešama, lai nākotnē varētu veikt TAI ex-post novērtējumu, saprotot, vai regulējums sasniedz mērķi, tam ir rezultāts un pozitīva ietekme uz mērķa grupām.

Tiesību aktam stājoties spēkā, sākas tā praktiskā ieviešana un uzraudzība – tā ir sistemātisku datu un informācijas vākšana un monitorings, lai noskaidrotu, vai regulējums ir efektīvs un atbilst sākotnēji iecerētajam.

Pēc noteikta laika perioda (caurmērā trīs līdz pieci gadi), kad tiesību akts ir stājies spēkā, veic TAI ex-post novērtējumu, lai noskaidrotu, vai tiesību akts sasniedz mērķi, tam ir rezultāts un pozitīva ietekme uz mērķa grupām. TAI ex-post novērtējumu veic, tajā skaitā balstoties uz TAI ex-ante novērtējumu, kā arī uz informāciju, kas iegūta, uzraugot tiesību akta ieviešanu. TAI ex-post novērtējuma rezultāti var norādīt uz nepieciešamību veikt grozījumus tiesību aktā vai izstrādāt jaunu tiesību aktu, atzīstot veco regulējumu par spēku zaudējušu, kas savukārt ir pamats jaunam TAI ex-ante novērtējumam.⁸

Svarīgi, ka TAI ex-ante un ex-post novērtējumi tiek veikti kā savstarpēji saistīti procesi, kas nodrošina vienotu un secīgu pieeju tiesību akta izstrādē un īstenošanā, kā arī pietiekamu analītisko bāzi, kas ļauj pieņemt datus balstītus lēmumus par tiesību akta saturu, tā turpmāku attīstību un īstenošanu. Tas savukārt veicina tiesību aktu saturisko kvalitāti un ieviešanas efektivitāti.

Katrs TAI novērtēšanas posms detalizēti aprakstīts nākamajās nodaļās.

8 OECD. (2020). *Regulatory Impact Assessment, OECD Best Practice Principles for Regulatory Policy*, OECD Publishing, Paris

2. TAI novērtēšanas sistēmas posmu praktiska īstenošana

2.1. Pirmais posms: TAI ex-ante novērtējums un jauna tiesību akta izstrāde

Šis posms ir pamats visam tiesību akta dzīves ciklam un rada ietvaru turpmākai novērtēšanai. Tā ietvaros notiek divi savstarpēji saistīti procesi:

- tiek izstrādāts TAI ex-ante novērtējums, kas analizē konkrēto problēmu vai vajadzību un potenciālos risinājumus;
- notiek jauna tiesību akta satura izstrāde, balstoties uz TAI ex-ante novērtējumu.

TAI ex-ante novērtējumam ir divi uzdevumi:

- pirmkārt, izanalizēt problēmu vai vajadzību, kuru plānots risināt ar attiecīgo tiesību aktu, un tās iespējamus risinājumus (vēlams vairākas alternatīvas);
- otrkārt, izvērtēt iespējamo TAI (pozitīvo vai negatīvo), tostarp finansiālo ietekmi.

Svarīgi, ka tiek izvērtēts arī t. s. nulles scenārijs, kad izmaiņas netiek veiktas.

Šajā posmā tiek meklētas atbildes uz jautājumu: “Kādi ir sagaidāmie rezultāti pēc tiesību akta pieņemšanas?”

2.1.1. TAI ex-ante novērtējuma veikšana

TAI ex-ante novērtējumu uzsāk pirms tiesību akta izstrādes. Tas raksturo risināmās problēmas un vajadzības, kā arī ietekmētās mērķa grupas, kā arī pamato tiesību akta saturu. Pie TAI ex-ante novērtējuma turpina strādāt arī tiesību akta izstrādes gaitā, analizējot tiesību akta alternatīvos risinājumus, iespējamo ietekmi un ieguvumus, kā arī apzinot un aprēķinot izmaksas. Analīze par regulējuma iespējamo ietekmi jāveic dažādās jomās (ekonomiskajā, sociālajā, vides jomā utt.), prognozējot izmaiņas pēc tiesību akta īstenošanas. Šāda pieeja ļauj vispusīgi izvērtēt iespējamo risinājumu potenciālās priekšrocības un trūkumus, izmaksas un ieguvumus dažādām iesaistītajām pusēm, kā arī iespējamo birokrātisko slogu.

Pēc būtības veikts TAI ex-ante novērtējums nebūtu jāuztver kā papildu slogs, bet gan kā rīks kvalitatīvāka un jēgpilnāka tiesību akta izstrādei, jo tas ļauj izvērtēt dažādus iespējamus risinājumus un to potenciālo ietekmi, izvēloties efektīvāko. TAI ex-ante novērtējums ir arī svarīgs pamats, uz kā balstīt turpmāku tiesību akta īstenošanas uzraudzību un TAI ex-post novērtēšanu, aprakstot vēlamo

ietekmi, sasniedzamos rezultātus un rādītājus, kā to mērīt. Formāla pieeja TAI ex-ante novērtējuma veikšanā nesniegts pievienoto vērtību, izstrādājot tiesību aktu, lemjot par tiesību akta pieņemšanu, uzraugot tā ieviešanu un sagatavojot ex-post novērtējumu.

TAI ex-ante novērtējumu gatavo laikus un pakāpeniski, ļaujot novērtējuma rezultātus integrēt tiesību akta saturā.

Izstrādājot TAI ex-ante novērtējumu, svarīgi ievērot šādus aspektus:

- savlaicīgi ieplānot resursus un laiku novērtējuma veikšanai;
- veikt analīzi pēc būtības, nevis formāli, bez pievienotās vērtības;
- analīzi balstīt uz datiem un informāciju, kas iegūta ar pamatotām informācijas ieguves un analīzes metodēm;
- izanalizēt vairākus alternatīvus risinājumus;
- sagatavot pamatu turpmākai tiesību akta īstenošanas uzraudzībai (identificējot rādītājus) un ex-post novērtēšanai (iespēju robežās nosakot izmērāmus sasniedzamos mērķus un rezultātus).

TAI ex-ante novērtējums ir atbalsta instruments:

- 1) tiesību aktu izstrādātājiem, lai ierosinātu iespējamo efektīvāko risinājumu normatīvajam regulējumam;
- 2) MK un Saeimai, saņemot informāciju par dažādu risinājumu izmaksām un ieguvumiem, kas var palīdzēt pieņemt lēmumu par tiesību akta saskaņošanu un pieņemšanu.

Intervijās, kas veiktas vadlīniju izstrādes laikā, ar iesaistītajām pusēm ir identificēti vairāki izaicinājumi saistībā ar TAI ex-ante novērtējumu veikšanu, kas var ietekmēt TAI ex-post novērtējumu kvalitāti:

- 1) tiesību aktu izstrādātāji bieži uzskata TAI ex-ante novērtējuma sagatavošanu par pārmērīgu birokrātisko slogu, īpaši attiecībā uz administratīvā sloga izvērtēšanu. Rezultātā tie nereti izvairās no detalizētas informācijas sniegšanas par dažādiem ietekmes aspektiem, kas ietekmē TAI ex-ante novērtējuma kvalitāti un tiesību akta satura kvalitāti;*
- 2) detalizētu TAI ex-ante novērtējuma sagatavošanu nereti ietekmē laika un citu resursu trūkums. Ir svarīgi paredzēt visus nepieciešamos resursus laicīgi, tajā skaitā plānojot TAI ex-post novērtējumu;*
- 3) nereti anotācijās iekļautā informācija tiek pielāgota tiesību akta saturam, nevis atspoguļo reālo situāciju;*
- 4) nereti TAI ex-ante novērtējums tiek veikts tiesību akta izstrādes procesa vēlinā posmā, kad tiek izvērtēts tikai šaurs risinājumu loks vai pat tikai divas iespējas – nulles variants un piedāvātais risinājums. Attiecīgi sākotnējais novērtējums vairs nepilda savu galveno uzdevumu – rast visefektīvāko risinājumu, balstoties uz datu analīzi;*
- 5) tiek jaukts TAI ex-ante novērtējums ar tiesību akta satura aprakstu, kas tiek iekļauts tiesību akta anotācijā, kā rezultātā TAI novērtējums ir veikts formāli, pielāgojot tiesību akta saturam;*
- 6) pēc likuma izskatīšanas un pieņemšanas Saeimā tā saturs var būtiski atšķirties no Ministru kabinetā saskaņotā, attiecīgi tas var neatbilst anotācijā iekļautajam pamatojumam, jo anotācija netiek aktualizēta.*

Svarīgi! Ja Saeimas pieņemtais likums pēc būtības atšķiras no iesniegtā likumprojekta un tā anotācijas, tad saskaņā ar 2025. gada 29. maija grozījumiem Saeimas kārtības rullī atbildīgā komisija nodrošina paskaidrojoša ziņojuma sagatavošanu. Tajā ietver tiesiskā regulējuma aprakstu, kā arī informāciju par likuma mērķi un būtiskākajām izmaiņām, salīdzinot ar iesniegto likumprojektu. Ziņojumu paraksta atbildīgās komisijas priekšsēdētājs un sekretārs. Pēc tam ziņojumu publicē Saeimas tīmekļvietnē. Ziņojuma sagatavošanas kārtību un termiņu nosaka Prezidijs. Grozījumi Saeimas kārtības rullī paredz, ka paskaidrojošo ziņojumu sagatavo par tiem likumiem, kurus Saeima pieņēmusi pēc 2026. gada 1. janvāra.

2.1.2. Lomu sadalījums tiesību aktu izstrādē un ex-ante novērtējumā

Labā prakse paredz, ka TAI ex-ante novērtējumu veic dažādas atbildīgās ministrijas struktūrvienības vai ekspertu komandas. Šāda darba sadale veicina objektivitāti un neatkarīgu skatījumu uz plānoto tiesisko regulējumu. TAI ex-ante novērtējuma veicēji sagatavo analīzi par esošo problēmu vai vajadzību, ietekmētajām mērķa grupām, pamatojot tiesību akta nepieciešamību, kā arī sniedz pārskatāmu izvērtējumu par iespējamo risinājumu potenciālajām izmaksām un ieguvumiem. Savukārt tiesību akta izstrādes komandas galvenais uzdevums ir sagatavot tiesību akta saturu, tostarp piedāvājot alternatīvus risinājumus, pamatojoties uz TAI ex-ante novērtējumu.

TAI ex-ante novērtēšanā iesaistītie eksperti var piedāvāt arī citus alternatīvus risinājumus, balstoties uz veikto analīzi. Šāda interaktīva pieeja ļauj apzināt riskus vai jaunas iespējas, kas sākotnējā izstrādes procesā palikušas nepamanītas, tādējādi paplašinot iespējamo risinājumu klāstu.

Teorētiski viena struktūrvienība var sagatavot gan tiesību aktu, gan TAI novērtējumu, taču praktiski ne vienmēr vienas struktūrvienības speciālistiem ir visas nepieciešamās zināšanas un prasmes, proti, tiesību aktu izstrādē nepieciešamas zināšanas juridiskajā jomā, savukārt TAI ex-ante novērtējuma sagatavošanā – zināšanas par sociāliem un ekonomiskās attīstības procesiem, kā arī prasmes analizēt datus, izmaksas un ieguvumus. Piemēram, speciālistiem, kas ieguvuši izglītību politikas vai tiesību zinātnēs, var trūkt zināšanas un iemaņas izmaksu un ieguvumu analīzē. Eksperti (vai komandas) ar atšķirīgām kompetencēm spēj panākt izsvērtāku, objektivāku un kvalitatīvāku rezultātu.

2.1.3. Intervences loģika – pamats TAI ex-ante novērtējumam

Izstrādājot tiesību aktu, ir jāapzinās, kā tas palīdzēs sasniegt izvirzītos mērķus un ietekmēs sabiedrību. Tam paredzēta intervences loģika – skaidrs plāns, kā risināt problēmu soli pa solim. Tā palīdz:

- saprast cēloņsakarības starp problēmu vai vajadzību, piedāvātajiem risinājumiem un sagaidāmo rezultātu;
- salīdzināt un izvērtēt vairākus iespējamus risinājumus, tai skaitā nulles scenāriju;
- ilustrēt, kā ieviestie pasākumi ietekmēs mērķa grupas un sabiedrību kopumā.

Intervences loģika veido secīgu notikumu ķēdi, ilustrējot, kas notiks pēc katra iespējamā risinājuma ieviešanas. Tā palīdz saprast, kā tiesību akts mainīs situāciju un sasniegs vēlamu rezultātu.

Intervences loģikas izstrādē ir šādi savstarpēji saistīti posmi:

Pirmais posms – problēmas apzināšana un analīze.

Šajā posmā apzina problēmu vai vajadzību, kā tā izpaužas, kāds ir tās mērogs, cēloņi un sekas, mērķa grupas un to, kā problēma vai vajadzība ietekmē šīs mērķa grupas. Lai pamatotu nepieciešamību rīkoties, problēmas vai vajadzības ilustrēšanai izmanto pieejamos datus, pētījumus, aptaujas, konsultācijas ar iesaistītajām pusēm un citas datu un informācijas ieguves metodes.

Otrais posms – vēlamās situācijas apraksts un mērķa izvirzīšana.

Šajā posmā raksturo vēlamo situāciju un, kā to panākt ar regulējumu, proti, kā tiks risinātas sākotnējās problēmas vai vajadzības, to cēloņi. Tāpat nosaka izmērāmus un sasniedzamus mērķus un rezultātus.

Trešais posms – alternatīvu risinājumu izvērtēšana.

Šajā posmā izvērtē vairākus alternatīvus risinājumus, tai skaitā nulles scenāriju, to priekšrocības, trūkumus, izmaksas un riskus, kā arī to, kā tie ietekmēs situāciju, mērķa grupas un rezultātu, detalizēti soli pa solim izskaidrojot intervences mehānismu. Svarīgi ir parādīt, kā situācija mainīsies, lai problēma vai vajadzība tiktu atrisināta, aprakstot nepieciešamos resursus (budžets, darbinieki utt.), veicamos pasākumus, sagaidāmos rezultātus un pārmaiņas sabiedrībā.

Detalizēts intervences apraksts – tas, cik efektīvs būs regulējums un kādas būs pārmaiņas – ir intervences loģikas pamatā.

Ceturtais posms – sagaidāmās ietekmes (pieņēmumu un ārējo faktoru) analīze.

Šajā posmā prognozē katra risinājuma pozitīvo un negatīvo ietekmi uz dažādām mērķa grupām, izvērtējot dažādu iespējamo ārējo faktoru potenciālo iedarbību konkrētā risinājuma īstenošanā.

Piektais posms – izmaksu un ieguvumu novērtējums.

Šajā posmā apraksta un, ja iespējams, aprēķina katra risinājuma izmaksas un ieguvumus. Tas ļauj salīdzināt dažādas pieejas un izšķirties par visizdevīgāko.

Skaitliski jeb kvantitatīvi dati (piemēram, izmaksas) ļauj objektīvi un pārskatāmi salīdzināt dažādus risinājumus, tomēr ne visu iespējams kvantitatīvi aprēķināt, īpaši tad, ja runa ir par tiesiskumu, cilvēktiesībām, drošību vai sabiedrības labklājību.

Intervences loģikas posmi var savstarpēji pārklāties.

Ja visu izmaksu un ieguvumu aprēķins nav iespējams, var izmantot citas informācijas ieguves un analīzes metodes, piemēram, daudzfaktoru analīzi, novērtējot vairākus kritērijus (piemēram, ietekmi uz sabiedrību, budžetu, vidi), ekspertu vērtējumus vai citas metodes. Izmantojamās metodes aprakstītas 4. nodaļā un pielikumos.

Pēc visu risinājumu izvērtēšanas sagatavo ieteikumus lēmumpieņēmējiem un likumdevējiem. Ieteikumi tiek balstīti uz pierādījumiem, bet galīgajā lēmumā iespējams ņemt vērā arī politiskus un citus praktiskus apsvērumus. Ja netiek izvēlēts risinājums, kas novērtējumā ir atzīts par labāko jeb izdevīgāko, TAI ex-ante novērtējums tik un tā ir noderīgs – tas sniedz skaidru priekšstatu par sagaidāmo ietekmi, riskiem un palīdz plānot uzraudzību pēc regulējuma ieviešanas.

2.1.4. TAI ex-ante novērtējuma sasaiste ar TAI ex-post novērtējumu

Kvalitatīvs TAI ex-ante novērtējums ir pamats TAI ex-post novērtējumam. Jo precīzāks un detalizētāks būs TAI ex-ante novērtējums un tā ietvaros noteiktie tiesību akta sasniedzamie mērķi, rezultāti un sagaidāmā ietekme, jo kvalitatīvāks un objektīvāks būs TAI ex-post novērtējums. Ja TAI ex-ante novērtēšanā nav noteikts skaidrs atskaites punkts, TAI ex-post novērtēšanā ir metodoloģiskas grūtības noskaidrot, vai tiesību akts ir sasniegjis mērķi, jo trūkst precīzi definētu un izmērāmu rādītāju.

Precīzi definēti rādītāji ļauj nodrošināt nepieciešamo datu un informācijas vākšanu un apkopošanu tiesību īstenošanas laikā, tādējādi nodrošinot pietiekamu analītisku bāzi ex-post novērtējumiem un uz pierādījumiem balstītai politikas veidošanai un lēmumu pieņemšanai.

Jāatzīmē, ka pastāv tiesību aktu kategorijas un jomas, kur precīzu izmērāmu rādītāju definēšana TAI ex-ante novērtējumā var būt sarežģīta, piemēram, Darba likums, kur noteiktas visas sabiedrības tiesiskās intereses vai cilvēka pamattiesības. Šādos gadījumos grūtības rada:

- plašs regulējums, kas aptver dažādas tiesisko attiecību jomas;
- kompleksi tiesību akta mērķi (piemēram, darbinieku tiesību aizsardzība, darba tirgus elastība);
- kvalitatīvie aspekti, kurus grūti izteikt skaitliskās vērtībās;
- kontekstuālā ietekme – tiesību akta efektivitāti ietekmē daudzi ārēji faktori, tostarp ekonomiskā situācija, demogrāfiskās tendences, kā arī citi tiesību akti.

Par spīti grūtībām TAI ex-ante novērtējumā ir svarīgi mēģināt definēt potenciālos sasniežamos rezultātus vai vēlamās izmaiņas, nosakot atskaites punktu un mērot izmaiņas laika gaitā. Pretējā gadījumā būs grūti vai pat neiespējami sagatavot TAI ex-post novērtējumu.

2.2. Otrais posms: Tiesību akta īstenošana un sistemātiska uzraudzība

Šajā posmā tiesību aktu piemēro praksē un nodrošina sistemātisku datu vākšanu un monitoringu, lai varētu sekot līdzi tam, kā regulējums darbojas reālajā dzīvē (tostarp fiksējot kas, kad, kā ir noticis).

Svarīga loma ir rādītājiem, kas tika definēti TAI ex-ante novērtējuma laikā. Šos rādītāju datus regulāri apkopo un uzrauga, lai novērtētu, vai ieviestais regulējums dod gaidīto rezultātu. TAI analīzē ir būtiski apzināt tieši sākotnējos (*baseline*) datus, lai varētu salīdzināt, kā situācija mainījiesies.

Šajā posmā tiek meklētas atbildes uz jautājumu: “Vai tiesību akts darbojas, kā bija paredzēts?”

Tiesību akta uzraudzība ir svarīga tā dzīves cikla sastāvdaļa, jo tā nodrošina informāciju par tiesību akta īstenošanas progresu, virzību uz mērķiem un rezultātiem, neparedzētām izmaiņām. Uzraudzība palīdz ne tikai fiksēt, kā norit īstenošana, bet arī saprast pārmaiņu mehānismus un laikus sagatavot kvalitatīvus datus un informāciju TAI ex-post novērtējumam.

2.2.1. Nepieciešamie dati un informācija ex-post novērtējumam

Jau TAI ex-ante novērtējumā ir būtiski apzināt nepieciešamos datus regulējuma ietekmes novērtēšanai. Tas nozīmē jau sākumā izvērtēt, vai pieejamie dati ir pietiekami situācijas novērtējumam.

Ja datu trūkst, tos vāc no jauna vai izmanto alternatīvas metodes nepieciešamās informācijas iegūšanai (vairāk par datu avotu un veidu apzināšanu, vākšanu un apstrādi skatīt 3.2. nodaļā).

Datus apkopo uzreiz pēc tiesību akta stāšanās spēkā. Tie ir pamats TAI ex-post novērtējumam. Svarīgi ir apzināt, kur un cik bieži tiks iegūti dati, kā arī kurš tos apkopos un analizēs, pretējā gadījumā būs grūti novērtēt TAI, novērst problēmas vai sasniegt rezultātu.⁹

Sagatavojot TAI ex-ante novērtējumu, vadlīnijas¹⁰ paredz, ka vienotajā tiesību aktu izstrādes un saskaņošanas portālā ir nepieciešams definēt tiesību akta mērķi tā, lai varētu novērtēt tā sasniegšanas progresu, kā arī jānosaka sasniedzamie rezultāti, ja ir paredzēts veikt TAI ex-post novērtējumu. Līdz ar to jau šobrīd tiesību akta izstrādātājam tiek ieteikts noteikt skaidrus datu un informācijas avotus, lai nodrošinātu to uzkrāšanu tiesību akta īstenošanas posmā.

2.2.2. Atšķirīgais tiesību aktu uzraudzībā un TAI novērtējumā

Uzraudzības mērķis nav novērtēt regulējuma ietekmi vai rezultātus. Tā primāri ir situācijas vērošana un izmaiņu mērīšana, nodrošinot nepieciešamos datus un informāciju, par to, kas ir mainījies pēc tam, kad tiesību akts ir stājies spēkā. Tas vēlāk ļauj novērtēt, kā tiesību akts ietekmējis situāciju. TAI novērtējumu veic, balstoties uz uzraudzības ietvaros uzkrāto informāciju un datiem.

Sistemātiska uzraudzība un datu vākšana tiesību akta īstenošanas posmā veido būtisku saikni starp TAI ex-ante un TAI ex-post novērtējumu, jo ļauj apzināt, vai sākotnēji iecerētais ir praktiski īstenojies, tādējādi nodrošinot tiesību akta dzīves cikla pārvaldību un veidojot uz pierādījumiem balstītu politiku.

2.2.3. Uzraudzības institucionālie aspekti

Atbildība par tiesību akta uzraudzību var būt dalīta. Latvijā primāri par tiesību akta īstenošanas uzraudzību atbildīga ir nozares ministrija, kuras kompetencē ir attiecīgais jautājums. Tā parasti koordinē datu vākšanu, analīzi un periodisku ziņojumu sagatavošanu par tiesību akta īstenošanas gaitu.

Praktisko uzraudzību iespējams deleģēt kompetentajām ministrijas padotības iestādēm vai citām atbildīgajām institūcijām. Tās sistemātiski vāc un analizē datus, kas vēlāk kalpo par pamatu plašākai novērtēšanai. Būtiski, lai šīm institūcijām ir atbilstoša kapacitāte un resursi uzraudzības funkcijas īstenošanai.

⁹ European Commission. (2021). Better Regulation Guidelines. Brussels: European Commission. [<Saite>](#)

¹⁰ Valsts kanceleja (2021.). Vadlīnijas tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes novērtēšanai un novērtējuma ziņojuma sagatavošanai vienotajā tiesību izstrādes un saskaņošanas portālā.

Ja tiesību akts attiecas uz vairākām nozarēm un ir nepieciešama koordinēta uzraudzība, ir iespējams veidot starpinstitūciju darba grupas vai komisijas, skaidri definējot atbildības sadalījumu un koordinācijas mehānismus.

Efektīvas uzraudzības neatņemams elements ir arī sadarbība ar ārējām ieinteresētajām pusēm – nozares asociācijām, nevalstiskajām organizācijām un citām institūcijām, kas var sniegt vērtīgu atgriezenisko saiti par regulējuma ietekmi un ieviešanu praksē.

Institucionālās sistēmas efektivitāte ir tieši saistīta ar uzraudzības kvalitāti, tādēļ, plānojot tiesību akta īstenošanu, būtiski ir paredzēt ne tikai to, kādi dati būs jāvāc, bet arī noteikt, kuras institūcijas būs atbildīgas par šo procesu, un nodrošināt tām nepieciešamo kapacitāti un resursus uzdevuma veikšanai.

2.3. Trešais posms: TAI ex-post novērtējums un rezultāti

TAI ex-post novērtējums noslēdz tiesību akta ietekmes novērtēšanas ciklu. Šis posms ietver:

- TAI ex-post novērtējumu – retrospektīvu analīzi (notikušā sistemātisku izvērtēšanu) par regulējuma faktisko ietekmi;
- lēmuma pieņemšanu par tiesību akta turpmāko īstenošanu, balstoties uz novērtējuma rezultātiem.

Šajā posmā notiek padziļināta faktiskās situācijas un rezultātu izpēte. Ja pirmajā posmā (TAI ex-ante novērtējums) analizē to, kas, visticamāk, notiks, trešajā posmā (TAI ex-post novērtējums) analizē to, kas ir noticis, vai mērķis ir sasniegts un kāda ir ietekme uz mērķa grupām, tajā skaitā balstoties uz uzraudzības laikā gūtajiem datiem. Būtībā tiek salīdzinātas prognozētās sekas jeb ietekme ar faktiskajām, izmantojot gan kvantitatīvos rādītāju datus, gan kvalitatīvās informācijas ieguves un analīzes metodes.

Es-post novērtējumā tiek meklētas atbildes uz jautājumu: “Kā tiesību akts ietekmēja situāciju?”

Svarīgi, lai TAI ex-post novērtējums ir visaptverošs un iekļauj arī to aspektu analīzi, kas nav tikuši pamanīti TAI ex-ante novērtējumā, bet ir ietekmējuši situāciju.

Tiesību aktu ex-post ietekmes novērtēšanas kritēriji un metodes aprakstītas 4. nodaļā.

2.3.1. TAI ex-post novērtējuma būtība un mērķi

TAI ex-post novērtējums ir nozīmīgs instruments tiesību aktu īstenošanas pārvaldībā – tas ļauj izvērtēt tiesību akta efektivitāti, lietderīgumu un ietekmi pēc tā stāšanās spēkā. Atšķirībā no TAI ex-ante novērtējuma, kas balstās uz prognozēm, ex-post novērtējumu veic, kad tiesību akts jau ir pilnībā vai daļēji ieviests un ir pieejami dati par tā ietekmi. Novērtējumu var veikt vienu reizi vai atkārtoti, ja paredzams, ka ietekme veidojas pakāpeniski vai pastāv nenoteiktība par tās noturību. TAI ex-post novērtējums balstās uz faktiskajiem datiem un novērojumiem, ļauj salīdzināt plānoto ar sasniegtajiem rezultātiem, kā arī analizēt, kāda situācija būtu izveidojusies bez attiecīgās intervences.

TAI ex-post novērtējums palīdz:

- uzlabot tiesību aktu kvalitāti;
- stiprināt pārskatatbildību (procesu un lēmumu pārskatāmību, izsekojamību) un sabiedrības uzticēšanos;
- efektīvāk izmantot resursus;
- nodrošināt uz pierādījumiem balstītas politikas attīstību;
- pielāgot regulējumu mainīgiem apstākļiem un vajadzībām.

TAI ex-post novērtējums palīdz pieņemt lēmumu par nepieciešamajām izmaiņām saistībā ar konkrēto tiesību aktu, nodrošinot tiesību akta aktualitāti un atbilstību mainīgajiem apstākļiem un sabiedrības vajadzībām. TAI ex-post novērtējuma uzdevums ir arī apzināt un analizēt neparedzētu vai nevēlamu TAI, sniedzot informāciju un ieteikumus politikas veidotājiem.

TAI ex-post ietekmes novērtējuma rezultāti var veidot pamatu lēmumam par turpmāku tiesību akta īstenošanu. Potenciāli tie var rezultēties vairākos scenārijos:

- turpināt īstenot tiesību aktu, ja regulējums sasniedz izvirzītos mērķus, ir efektīvs un tam ir pozitīva ietekme uz mērķa grupām;
- izdarīt grozījumus tiesību aktā, ja konstatētas būtiskas nepilnības, tas nerasniedz vēlamu rezultātu, vai rada lieku birokrātisko slogu;
- atzīt tiesību aktu par spēku zaudējušu, ja tas neatbilst mērķa grupu vajadzībām un tam nav pozitīvas ietekmes. Ja tiesību akts ir novecojis, to var aizstāt ar jaunu esošai situācijai aktuālu tiesību aktu (biežāk gan meklē risinājumu, kā uzlabot jau esošo tiesību aktu);
- izstrādāt jaunu tiesību aktu. Ja nepieciešams grozīt esošo regulējumu vai izstrādāt jaunu, sagatavo jaunu TAI ex-ante novērtējumu. TAI ex-post novērtējums neaizstāj TAI ex-ante novērtējumu, jo tā mērķis ir izvērtēt jauna vai grozīta tiesību akta projekta iespējamo ietekmi, piedāvājot iespējamus risinājumus;
- apsvērt alternatīvus risinājumus regulējuma efektivitātes uzlabošanai, piemēram, papildu atbalsta mehānismu izstrāde un ieviešana tiesību akta mērķa sasniegšanai, iestāžu kapacitātes un ekspertīzes palielināšana, mērķa grupu apmācības vai informatīvas kampaņas. Svarīgi – grozījumi tiesību aktā nav vienīgais efektīvais problēmas risinājums. Ir iespējams uzlabot regulējuma piemērošanu vai īstenošanas kontroli – mērķis nav izstrādāt tiesību aktu, bet atrisināt pastāvošo problēmu.¹¹

Ja, balstoties uz TAI ex-post novērtējumu, tiek pieņemts lēmums veikt būtiskus grozījumus tiesību aktā vai izstrādāt jaunu tiesību aktu, jāveic jauns TAI ex-ante novērtējums (skatīt 2.1. nodaļu).

11 Smiltēna A., Bloma I. (2020). Tiesību akta projekta ietekmes sākotnējā izvērtēšana. Valsts kanceleja, 9.–10. lpp. <Saite>

Praktiski ieteikumi TAI ex-post novērtējuma veikšanai:

- kur tas ir iespējams, par pamatu izmanto TAI ex-ante novērtējumu (tajā definēto intervences loģiku, sasniedzamo mērķi un rezultātus);
- balstīties uz uzraudzības laikā gūtajiem datiem, vajadzības gadījumā izmantot alternatīvas informācijas iegūšanas un analīzes metodes;
- paredzēt arī negatīvu ietekmi;
- analizēt, kas ir efektīvs un kas tāds nav, salīdzinot ar sākotnējiem mērķiem;
- ņemt vērā iesaistīto pušu vērtējumu.

TAI ex-post novērtējumu nedrīkst jaukt ar uzraudzību. Uzraudzība nodrošina datus un informāciju, uz kuras pamata sagatavo TAI ex-post novērtējumu. TAI ex-post novērtējumā analizē gala rezultātus un ietekmi. TAI ex-post novērtējumu nedrīkst jaukt arī ar pētniecību, auditu un kontroli. TAI ex-post novērtējums ir informācija par TAI un rezultātiem, savukārt pētniecība rada jaunas zināšanas, analizē procesus vai parādības, kontrole pārbauda atbilstību noteiktiem standartiem, bet audits – izmantotos resursus, rīcības likumību un kvalitāti.¹²

TAI ex-post novērtējums nav informatīvais ziņojums. Informatīvais ziņojums ir informācija vai pārskats par MK kompetencē esoša jautājuma risināšanu, MK atbalstīta plānošanas dokumenta īstenošanu vai tiesību akta izpildi. Informatīvajā ziņojumā neietver konceptuālus jautājumus. Taču TAI ex-post novērtējuma saturu, piemēram, galvenās problēmas, secinājumus un ieteikumus, var iekļaut informatīvajā ziņojumā un iesniegt izskatīšanai MK, lai, piemēram, ierosinātu grozījumus tiesību aktā.

2.3.2. Gadījumi, kad veikt TAI ex-post novērtējumu

TAI ex-post novērtējums prioritāri būtu veicams likumiem, jo likumi ir tiesiskā regulējuma pamats un nosaka galvenos principus un prasības. MK noteikumus parasti izstrādā, lai regulētu likumos noteikto prasību ieviešanu un īstenošanu. Tā kā MK noteikumus izstrādā, balstoties uz likuma deleģējumu un likumā noteiktajiem mērķiem, to ietekmes novērtējums ir daļa no attiecīgā likuma ex-post novērtējuma. Tas nozīmē, ka, vērtējot likuma faktisko ietekmi, tiek vērtēta arī uz tā pamata izdoto MK noteikumu ietekme, sasniedzot likumā noteiktos mērķus.

Atbilstoši Latvijas normatīvo aktu hierarhijai un likumdošanas praksei likumi nosaka būtiskākos jautājumus un pamattiesības, bet MK noteikumi regulē to praktisko ieviešanu.

Praksē var būt vairāki tiesību akti (tostarp likumi), kas ir savstarpēji saistīti un kopīgi regulē noteiktu jomu, piemēram, sociālos pakalpojumus un pabalstus. Šādās situācijās, veicot ex-post novērtējumu,

12 OECD. (2015). Regulatory Policy in Perspective: A Reader's Companion to the OECD Regulatory Policy Outlook 2015. OECD Publishing, Paris.

ieteicams analizēt visus saistītos tiesību aktus, lai gūtu pilnīgu priekšstatu par regulējuma ietekmi uz konkrēto jomu.

Ja likums ir apjomīgs un aptver vairākas jomas vai jautājumus, ex-post novērtējumā iespējams koncentrēties uz atsevišķiem elementiem atkarībā no to ietekmes nozīmīguma, riska līmeņa, resursiem, iesaistīto pušu ietekmes un datu pieejamības.

Veicot TAI ex-post novērtējumu, ņem vērā, ka viens un tas pats tiesību akts var radīt gan pozitīvu, gan negatīvu ietekmi uz dažādām mērķa grupām. Piemēram, Informācijas atklātības likums nodrošina sabiedrības un mediju tiesības uz informācijas pieejamību (pozitīva ietekme), taču var radīt papildu administratīvo slogu iestādēm, kas apstrādā lielu informācijas pieprasījumu skaitu (negatīva ietekme).

Tiesību akta ietekme var izpausties atšķirīgi:

- 1) starp mērķa grupām, piemēram, starp valsts pārvaldes iestādēm, nevalstiskajām organizācijām, uzņēmumiem vai sabiedrību kopumā;
- 2) vienas mērķa grupas ietvaros, piemēram, starp lielām un mazām iestādēm, ministrijām un pašvaldībām;
- 3) laika gaitā, piemēram, sākotnēji radot negatīvu, bet ilgtermiņā pozitīvu ietekmi.

Apzināties šādas atšķirības ir būtiski, lai novērtējums sniegtu pilnīgu priekšstatu par regulējuma faktisko ietekmi un rezultātiem dažādos kontekstos. Jau plānošanas posmā jāapzina visas mērķa grupas, kuras tiesību akts ietekmē, un jāizanalizē atšķirīgo ietekmi. Attiecīgi novērtējumā norāda, vai ietekme uz mērķa grupām ir vienāda vai atšķirīga, kā arī izskaidro atšķirīgās ietekmes cēloņi.

Lai nodrošinātu, ka novērtējuma rezultāti tiek praktiski izmantoti, pamatojoties uz analīzes secinājumiem, ieteicams sagatavot diferencētas rekomendācijas, piemēram:

- specifiskus pasākumus tām grupām, uz kurām tiesību akta ietekme bijusi negatīva;
- priekšlikumus birokrātiskā sloga mazināšanai vai atbalsta mehānismu uzlabošanai;
- ierosinājumus normu precizēšanai, ja to piemērošana rada nevienlīdzīgus vai pretrunīgus rezultātus.

Nepieciešamību veikt TAI ex-post novērtējumu var apzināt:

- 1) tiesību akta izstrādes laikā, veicot TAI ex-ante novērtējumu;
- 2) tiesību akta īstenošanas laikā.

Turpmāk detalizētāk aprakstīti abi minētie varianti.

2.3.2.1. TAI ex-post novērtējuma nepieciešamības identificēšana tiesību akta izstrādes procesā

Ideālā variantā ex-post novērtējuma nepieciešamība būtu jāidentificē jau TAI ex-ante novērtējuma veikšanas laikā. Balstoties uz OECD praksi un intervijām ar nozares ekspertiem, ir izstrādāti trīs kritēriju kopumi, kas kalpo kā vadlīnijas, nosakot ex-post novērtēšanas nepieciešamību.

2. tabula. Kritēriji tiesību akta ex-post novērtējuma veikšanai

TIESĪBU AKTA BŪTISKUMS UN IETEKME

- Tiesību akts tieši ietekmē cilvēku drošību, veselību, labklājību (piemēram, būtiski ierobežo privātpersonu tiesības vai uzliek papildu pienākumus).
- Tiesību akts būtiski ietekmē lielu sabiedrības daļu vai tautsaimniecības nozari (piemēram, vairākas mērķa grupas vai sabiedrību kopumā).
- Tiesību akts ietekmē uzņēmējdarbību (piemēram, jauni nodokļi vai nodevas, atļauju vai licenču režīma izmaiņas).
- Tiesību akts ietekmē vai ierobežo personas Satversmē nostiprinātās pamattiesības vai pamatvērtības (piemēram, vārda brīvība, privātuma aizsardzība, vienlīdzība likuma priekšā).
- Tiesību akts ievieš būtiskas reformas.
- Tiesību akts potenciāli rada nozīmīgu birokrātisko un administratīvo slogu.

TIESĪBU AKTA SPECIFISKIE NOSACĪJUMI

- Tiesību aktam ir būtiska ietekme uz valsts vai pašvaldību budžetu.
- Jauns regulējums iepriekš neregulētā jomā.
- Tiesību akts izstrādāts procesu efektivizēšanai vai optimizēšanai (piemēram, resursu taupīšanai, pakalpojumu kvalitātes uzlabošanai, konkrētu darbību laika patēriņa samazināšanai), un tā faktiskie ietekmi iespējams izmērīt tikai pēc tiesību akta ieviešanas.
- Tiesību akts tiek pieņemts steidzamības kārtībā, kas ierobežos iespēju veikt pilnvērtīgu TAI ex-ante novērtējumu.
- Ar tiesību aktu tiek ieviests pilotprojekts vai pagaidu regulējums, lai izvērtētu, vai to nepieciešams īstenot arī turpmāk.
- Tiesību akts pārņem ES vai citas starptautiskās prasības, piemērojot tās Latvijai..

RISKU FAKTORI

- TAI ex-ante novērtējumā ir identificēti būtiski riski vai ir neskaidrības par TAI.
- Nozīmīgas datu nepilnības vai metodoloģiskas neskaidrības TAI ex-ante novērtēšanā, piemēram, faktiskās situācijas novērtēšanai nav pieejami vajadzīgie dati, ir jāuzkrāj jauni.
- Būtiskas pretrunas vai nesaskaņas starp iesaistīto pušu vērtējumiem par regulējuma iespējamo ietekmi.
- Pamatots pieņēmums par iespējamu negatīvu ietekmi uz konkurētspēju vai atsevišķu nozaru attīstību.

Avots: Civitta

Piedāvātie kritēriji nebūtu uztverami kā universāli, jo tiesību aktu daudzveidība neļauj piemērot vienu pieeju visiem.

Vienlaikus, lai veicinātu konsekvenci, tiek piedāvāta šāda pieeja, kas palīdzēs identificēt, kuriem aktiem nepieciešams ex-post novērtējums:

- Tiesību akta projektu izvērtē pēc visiem kritērijiem.
- Ja tiesību akts **neatbilst nevienam kritērijam, TAI ex-post novērtējums nav nepieciešams.**
- Ja tiesību akts **atbilst vismaz vienam būtiskuma un ietekmes kritērijam**, bet neatbilst nevienam specifiskajam nosacījumam un risku faktoram, **ieteicams veikt TAI ex-post novērtējumu.**
- Ja tiesību akts **atbilst vismaz vienam specifiskajam nosacījumam un risku faktoram**, bet neatbilst nevienam būtiskuma un ietekmes kritērijam, **ieteicams veikt TAI ex-post novērtējumu.**
- Ja tiesību akts **atbilst vismaz vienam būtiskuma un ietekmes kritērijam un vismaz vienam specifiskajam nosacījumam vai risku faktoram, TAI ex-post novērtējums ir nepieciešams.**

Lēmumu pieņemšanā par TAI ex-post novērtējuma veikšanu var tikt ņemti vērā arī citi, ar tiesību akta īstenošanu saistīti apsvērumi, tajā skaitā, būtisku lomu spēlē **proporcionalitātes princips**, kas nozīmē, ka novērtējuma veikšanas izmaksām jābūt samērojamām ar potenciālo ieguvumu. Tiesību aktiem, kas rada nelielas pārmaiņas vai ietekmē tikai nelielu daļu sabiedrības, TAI ex-post novērtējums nav resursu efektīva izvēle.

Lai neradītu papildu slogu, atsevišķs TAI ex-post novērtējums nav nepieciešams, ja likuma ietekmi vērtē, piemēram, attiecīgās politikas plānošanas dokumenta novērtēšanas ietvaros, vai izvērtējumos, kas tiek gatavoti Eiropas Komisijai par konkrētu direktīvu vai regulu īstenošanu. Tāpat TAI ex-post novērtējums nav nepieciešams, ja tiesību aktā ir paredzēts atskaites un ziņošanas mehānisms par tiesību akta īstenošanu (piemēram, prasība noteiktā laikā sagatavot ziņojumu MK, Saeimai, sabiedrībai).

Ja tiek nolemts, ka konkrētajam tiesību aktam nepieciešams veikt TAI ex-post novērtējumu, tiesību akta anotācijā norāda šādu informāciju (cik iespējams):

- **novērtējuma izstrādes termiņu** – norāda konkrētu datumu vai periodu, kad plānots veikt novērtējumu. Ja regulējuma darbības periods ir ilgs (piemēram, reformu īstenošana), iespējams veikt arī starpposma novērtējumu. Ja tiesību akts paredz regulāru pārskatīšanu, nosaka šo novērtējumu periodiskumu;

- **atbildīgās institūcijas** – nosaka atbildīgo institūciju novērtējuma veikšanā, kā arī citas iesaistītās institūcijas un to lomu. Apraksta, kā tiks nodrošināta uzraudzība un koordinācija, vēlams, – arī sadarbības modeli ar ieinteresētajām pusēm, to iesaisti;
- **novērtēšanas ietvaru** – nosaka, kas tiks vērtēts, piemēram, noteiktas tiesību akta daļas, mērķa sasniegšana, ietekme uz mērķa grupām, efektivitāte, lietderība utt.;
- **mērķa grupas** – apraksta, kuras mērķa grupas tiks ietekmētas un kā;
- **datu avotus un metodoloģisko ietvaru** – apraksta, kādi dati būs nepieciešami, to avotus. Paredz datu vākšanas un analīzes sākotnējo modeli – kas, kāpēc un kā tiks mērīts. Apzina iespējamās pētnieciskās ierobežojumus un to mazināšanas pasākumus. Šajā posmā neizstrādā pilnībā detalizētu TAI ex-post novērtējuma metodoloģiju, bet sagatavo pamatu uzraudzībai un TAI ex-post izpētei;
- **resursu nodrošinājumu** – plāno nepieciešamos finanšu resursus, cilvēkresursus, apzina nepieciešamās zināšanas un iemaņas. Norāda, ja paredzēts piesaistīt ārpalpojuma sniedzējus.

2.3.2.2. TAI ex-post novērtējuma identificēšana tiesību akta īstenošanas laikā

TAI ex-post novērtējums var tikt iniciēts ne tikai tiesību akta izstrādes, bet arī tā īstenošanas procesā, balstoties uz šādiem kritērijiem:

- **nozīmīgas strukturālas pārmaiņas vai reformas** – gadījumā, ja tiesību akts ir daļa no būtiskām strukturālām pārmaiņām, kas skar plašas sabiedrības grupas, piemēram, regulējums ceļu satiksmes, publisko pakalpojumu nodrošināšanas vai reģionālās attīstības jomās. TAI ex-post novērtējums pirms jaunu grozījumu vai reformu uzsākšanas ļauj padziļināti izprast esošā normatīvā regulējuma faktisko ietekmi;
- **uzraudzības rezultāti** – gadījumā, ja tiesību akta uzraudzības laikā konstatētas būtiskas novirzes no plānotā mērķa un sagaidāmajiem rezultātiem vai konstatēti neparedzēti apstākļi (piemēram, krīzes situācijas, straujas pārmaiņas nozarē);
- **šaubas par tiesību akta efektivitāti vai izmaksu samērīgumu** – gadījumā, ja tiek pamatoti apšaubīta tiesību akta efektivitāte, novērots nesamērīgs birokrātiskais slogs (tostarp izmaksas) vai negatīva ietekme uz mērķa grupu. Ex-post novērtējums sniedz objektīvu, pierādījumos balstītu informāciju. Tas ir pamats datus balstītai diskusijai ar ieinteresētajām pusēm par nepieciešamajiem uzlabojumiem.

Minētie kritēriji nav universāli, tie ir analītiski orientieri, lai pieņemtu lēmumu sagatavot TAI ex-post novērtējumu tiesību akta ieviešanas laikā. Ja nepieciešamība pēc ex-post novērtējuma rodas tiesību akta ieviešanas laikā, veic pilnvērtīgu novērtēšanu (aprakstīta 3. nodaļā).

2.3.3. TAI ex-post novērtēšana un pārvaldība

2.3.3.1. TAI Ex-post novērtējuma ierosinātāji

TAI ex-post novērtējumu var ierosināt vairākas institūcijas atkarībā no to atbildības un lomas politikas izstrādē un īstenošanā, kā arī iesaistes tiesību akta īstenošanā:

1) Nozaru ministrijas (primārie ierosinātāji)

Loma – tiešie nozaru politikas plānotāji, normatīvo aktu izstrādātāji un īstenotāji.

Priekšrocības – pārzina situāciju nozarē un tās izaicinājumus, izprot tiesību aktu tā mērķi, atbild par jaunu iniciatīvu izstrādi.

Iemesli ierosināt TAI ex-post novērtējuma veikšanu – spēj izvērtēt, vai tiesību akts sasniedz iecerēto mērķi un ir efektīvs praksē.

Izaicinājumi – ierobežoti resursi (finansējums, cilvēkresursi), vāja izpratne par TAI ex-post novērtējuma nozīmi.

2) Citas valsts vai pašvaldību iestādes, kā arī nevalstiskās organizācijas

Loma – funkciju īstenošana vai deleģēta atbildība tiesību aktu piemērošanā.

Priekšrocības – tieša saskarsme ar mērķa grupām, padziļināta izpratne par regulējuma faktisko ietekmi.

Iemesli ierosināt TAI ex-post novērtējuma veikšanu – spēj apzināt tiesību akta piemērošanas grūtības ikdienā, konstatēt starpnozaru izaicinājumus.

3) MK

Loma – nosaka valdības politikas virzienus un stratēģiskās prioritātes.

Iemesli ierosināt TAI ex-post novērtējuma veikšanu – var konstatēt sistēmiskas problēmas, kas skar vairākas nozares un valdības kopējo politiku, kā arī var ierosināt novērtējuma veikšanu, lai nodrošinātu politikas saskaņotību un efektivitāti.

4) Saeima

Loma – galvenā likumdevēja un parlamentārā kontroles īstenotāja.

Iemesli ierosināt TAI ex-post novērtējuma veikšanu – saņem atgriezenisko saikni no iedzīvotājiem par normatīvā regulējuma ietekmi, var rosināt nepieciešamību pēc novērtējuma likumdošanas kvalitātes uzlabošanai, nodrošina demokrātisko kontroli pār likumu ieviešanu.

Ja valsts iestāde (izņemot atbildīgo ministriju), sociālie partneri vai nevalstiskā organizācija uzskata, ka tiesību aktam nepieciešams ex-post novērtējums, tā iesniedz atbildīgajai ministrijai attiecīgu iesniegumu.

Atbildīgā ministrija izvērtē iesnieguma pamatotību veikt TAI ex-post novērtējumu, balstoties uz 2.3.2.1. apakšnodaļa kritērijiem. Kritēriji nodrošina vienotu pieeju, kā vērtēt gan ministrijas, gan citu institūciju ierosinājumus veikt ex-post novērtējumu. Lēmumu par to, vai nepieciešams TAI ex-post novērtējums, pieņem, balstoties uz faktisko pamatotību, risku un ietekmes nozīmīgumu. Par lēmumu atbildīgā ministrija var konsultēties ar citām iesaistītajām pusēm. Tas nodrošina, ka ex-post novērtējums tiek plānots tikai tad, kad tas ir nepieciešams un sniegs vērtīgu, pierādījumos balstītu informāciju, kas būs pamats turpmākiem lēmumiem par regulējumu.

2.3.3.2. TAI ex-post novērtējuma veicēji

TAI ex-post novērtējumu var veikt dažādas institūcijas dažādos sadarbības formātos:

- 1) **Ministrijas, izmantojot savus iekšējos resursus.** Novērtējumu var sagatavot struktūrvienība, kas ir atbildīga par tiesību aktu, jo tai ir izpratne par regulējuma būtību un ieviešanu. Metodisko atbalstu, datu un informācijas analīzi var nodrošināt ministrijas analītiskā struktūrvienība. Šāda pieeja ir efektīva, ja ministrija spēj nodrošināt iekšējo ekspertīzi, tai ir nepieciešamie dati un tiesību akts nav pārāk sarežģīts vai starpnozaru rakstura;

Priekšrocības:

- dziļa izpratne par jomu un regulējuma īstenošanu.

Ierobežojumi:

- var trūkt objektivitātes, ir vēlme novērtējuma rezultātus pasniegt pozitīvā gaismā;
- nepietiekama kapacitāte sarežģītu novērtējumu veikšanai.

- 2) **Ministrijas, piesaistot ārpalpojumu sniedzējus.** Ārpalpojumu sniedzēji var sagatavot novērtējumu pilnībā vai daļēji. Tie var tikt piesaistīti specifisku uzdevumu veikšanai – organizēt aptaujas, vadīt intervijas un fokusgrupas, padziļināti analizēt iegūtos datus.

Priekšrocības:

- nodrošina neatkarīgu skatījumu un papildu ekspertīzi;
- īpaši noderīgi sarežģītos, sensitīvos vai starpnozaru gadījumos.

Ierobežojumi:

- nepieciešams papildu finansējums un laiks iepirkuma sagatavošanai un novērtējuma veikšanai.

3) Valsts kanceleja. Atkarībā no izvērtējuma specifikas un kapacitātes Valsts kancelejai var būt dažādas lomas TAI ex-post novērtēšanā. Tā var sniegt metodisko atbalstu ministrijām, koordinēt novērtēšanu, kontrolēt kvalitāti, kā arī atsevišķos gadījumos sagatavot pašu novērtējumu.

Priekšrocības:

- neatkarīgs skatījums – Valsts kanceleja nav tieša politikas izstrādātāja, tāpēc var izvērtēt tiesību aktu objektīvi;
- starpnozaru kompetence – Valsts kanceleja pārrauga valdības politiku kopumā, tā spēj vērtēt regulējumus, kas skar vairākas nozares;
- kvalitātes un konsekvences nodrošināšana – var ieviest vienotus standartus dažādu novērtējumu veikšanā;
- stratēģiska pieeja – var sasaistīt novērtējumu ar valdības prioritātēm un plānošanas dokumentiem;
- koordinēšana funkcija – var nodrošināt dažādu institūciju iesaisti, ja nepieciešama cieša un intensīva sadarbība.

Ierobežojumi:

- ierobežota kapacitāte – nepieciešams laiks, lai iepazītos ar tiesību aktu – jomu un regulējumu vislabāk pārzina attiecīgā ministrija. Valsts kanceleja nav liela analītiska institūcija. Sarežģītu, apjomīgu novērtējumu veikšanai būtu jāveido komanda, piesaistot iekšējos vai ārējos ekspertus;
- nepieciešamība pēc ārējas ekspertīzes – dažās nozarēs var trūkt specifisku zināšanu vai piekļuves datiem, kas nepieciešami novērtējumam;
- var tikt uztverta kā politiski jutīgs subjekts – Valsts kancelejas iesaisti var uztvert kā iejaukšanos ministriju darbībā, kompetences pārņemšanā.

Tas, kā izvēlas novērtējuma sagatavotāju, atkarīgs no vairākiem faktoriem. Ņem vērā tiesību akta sarežģītības pakāpi, pieejamos resursus, ekspertīzes specifiku, kā arī nepieciešamību pēc objektivitātes. Būtiski faktori ir laiks un finansējums. Iespējama arī kombinētā pieeja – ministrijas iekšējos resursus papildina ar ārējiem, piemēram, specifisku ekspertīzi.

Starptautiskā mērogā kā labo praksi iesaka veidot novērtējuma sagatavošanas vadības grupu, neatkarīgi no izvēlēta novērtējuma veikšanas modeļa.¹³ Vadības grupas galvenie uzdevumi ir vienoties par piemērotāko novērtējuma ietvaru, saturisko fokusu un metodoloģisko pieeju, nodrošināt piekļuvi informācijai un datiem, pārbaudīt novērtējuma kvalitāti, izplatīt rezultātus un sekmēt ieteikumu īstenošanu. Vadības grupai ir svarīgi saglabāt neatkarību un objektivitāti. Tā nedrīkst ietekmēt novērtējuma rezultātus vai ignorēt pierādījumus.

Ministriju aptaujas dati liecina, ka TAI ex-post novērtējuma sagatavošanai respondenti izvēlas ministrijas struktūrvienību sadarbībā ar ārējiem ekspertiem (69 %), ārējos ekspertus/konsultantus (67 %), ministrijas struktūrvienību sadarbībā ar Valsts kanceleju (62 %) un ministrijas struktūrvienību, kas atbildīga par tiesību akta izstrādi (59 %).

2.3.3.3. TAI ex-post novērtējuma kvalitātes mehānismi

TAI ex-post novērtējuma kvalitāte nosaka, cik uzticami ir secinājumi un ieteikumi un vai tos var izmantot, lai uzlabotu tiesību aktus vai to īstenošanu. TAI ex-post novērtējuma kvalitātes nodrošināšanai nepieciešama plānota pieeja un dažādu ieinteresēto pušu iesaiste. Kvalitātes pārbaudes mehānismi ne tikai uzlabo novērtējuma rezultātus, bet arī palīdz veidot labāku novērtēšanas praksi valsts pārvaldē un veicina pieņemt lēmumus, kas balstīti uz pierādījumiem.

Cita starpā, TAI ex-post novērtējums atspoguļo TAI ex-ante novērtējuma kvalitāti un precizitāti:

- iespējams salīdzināt TAI ex-post novērtējuma rezultātus ar TAI ex-ante novērtējumā izvirzītajiem mērķiem un prognozēm;
- iespējams izvērtēt, vai TAI ex-ante novērtējumā apzinātie riski un pieņēmumi ir apstiprinājušies;
- iespējams gūt mācības, kā uzlabot turpmākos TAI ex-ante novērtējumus, balstoties uz TAI ex-post novērtējumā gūtajām atziņām.

Kvalitātes pārbaudei iespējams izvēlēties vienu vai vairākus mehānismus, pielāgojot tos novērtējuma sarežģītībai, ietekmes mērogam un pieejamiem resursiem (laiks, cilvēkresursi). Mehānismus iespējams kombinēt, īpaši tiem tiesību aktiem, kas skar vairākas nozares vai lielu sabiedrības daļu. Atbildīgā institūcija TAI ex-post novērtēšanā izvēlas kvalitātes pārbaudi, kas nodrošina novērtējuma objektivitāti.

Iespējamie kvalitātes pārbaudes mehānismi:

Ekspertu novērtējums (peer review). TAI ex-post novērtējumus recenzē neatkarīgi eksperti vai citu institūciju speciālisti, kuri nav tieši iesaistīti politikas veidošanā vai īstenošanā attiecīgajā jomā. Eksperti sniedz objektīvu atzinumu par novērtējuma kvalitāti, izmantotās metodikas piemērotību un secinājumiem.

¹³ EVALSED, The resource for the evaluation of Socio-Economic Development (2013). <Saite>

Ministrija vai cita atbildīgā institūcija apzina un izvēlas kompetentus speciālistus, kas nav tieši ieinteresēti vērtējamās politikas rezultātos.

Ministrijas līmeņa darba grupa. TAI ex-post novērtējuma sagatavošanai atbildīgā ministrija izveido īpašu darba grupu, kurā iekļauj nozares ekspertus un iesaistīto institūciju pārstāvjus. Darba grupa pārbauda novērtējuma kvalitāti visos tā posmos. Parasti darba grupa darbojas vienas ministrijas kompetences ietvaros un orientējas uz specifisku normatīvo aktu vai nelielu tiesību aktu kopumu.

Starpinstitūciju darba grupa. Sarežģītu vai starpnozaru novērtējumu gadījumā veido darba grupu, kurā iekļauj pārstāvjus no vairākām ministrijām un institūcijām. Šādas darba grupas:

- ir ar plašāku pārstāvniecību, tajās iesaistīti vairāku nozaru eksperti;
- ir saņēmušas lielāku pilnvarojumu (var būt izveidotas ar MK rīkojumu);
- risina kompleksus jautājumus, kas skar vairākas nozares.

Latvijā jau ir izveidotas starpinstitūciju darba grupas, piemēram, Tieslietu ministrijas Pastāvīgā Krimināllikuma darba grupa. Tās uzdevums ir pilnveidot normatīvos aktus. Šādu darba grupu pieredzi un struktūru iespējams izmantot kā paraugu TAI ex-post novērtējuma darba grupu veidošanā.

Starpinstitūciju darba grupu var veidot:

- kā pastāvīgu starpinstitūciju darba grupu (veidota ar MK rīkojumu);
- kā īslaicīgu darba grupu konkrēta novērtējuma kvalitātes kontrolei.

Starpinstitūciju darba grupā var iekļaut:

- atbildīgo ministriju departamentu direktorus vai to vietniekus, nodaļu vadītājus vai nozares ekspertus;
- Valsts kancelejas pārstāvjus;
- iesaistīto valsts institūciju pārstāvjus, piemēram, Finanšu ministrijas, Tieslietu ministrijas pārstāvjus;
- Saeimas atbildīgo komisiju pārstāvjus (piemēram, nozares komisijas vai Juridiskās komisijas pārstāvjus), īpaši gadījumos, ja tiesību akts saistīts ar būtiskām reformām vai skar lielu sabiedrības daļu;
- nozares ekspertus no akadēmiskās vides;
- sociālo partneru pārstāvjus (specifiskos gadījumos);
- citus iesaistīto pušu pārstāvjus atkarībā no tiesību akta specifikas.

Ministrijas iekšējā kvalitātes pārbaude. Ministrija pārbauda novērtējuma kvalitāti, iesaistot kompetentās struktūrvienības. Piemēram, juridiskais departaments vērtē atbilstību normatīvajam

regulējumam, nozares politikas plānošanas departaments – saturisko atbilstību, bet struktūrvienības, kas nodrošina datu analīzi, – metodoloģijas kvalitāti un analīzes pamatotību. Šāda pieeja ir efektīva, ja ministrijā ir nepieciešamā kapacitāte.

Valsts kancelejas pārraudzība. Attiecīga Valsts kancelejas struktūrvienība pārbauda novērtējuma kvalitāti, īpaši metodoloģijas atbilstību un secinājumu pamatotību. Ja nepieciešams, piesaista ārējos ekspertus. Tā tiek nodrošināta vienota pieeja un atbilstība valdības politikas standartiem.

2. attēls. Kvalitātes pārbaudes posmi TAI ex-post novērtēšanā

TAI ex-post novērtējuma kvalitāti vērtē pēc vairākiem aspektiem. Ņem vērā, ka TAI ex-post novērtējumi var atšķirties pēc būtības un satura. Formālie kritēriji, piemēram, atbilstība uzdevuma aprakstam vai tehniskajai specifikācijai, nesniedz pietiekamu informāciju par satura kvalitāti.

Vērtējot satura kvalitāti, iespējams izmantot šādus pārbaudes jautājumus:

- vai novērtējuma metodoloģija ir skaidra un pamatota;
- vai intervences loģika ir skaidra un pamatota ar datiem un informāciju;
- vai novērtējumā ir mērķu un rezultātu analīze, salīdzinot ar plānoto, un vai ir analizēts, kāpēc mērķi tika sasniegti vai netika;
- vai analīze atbild uz novērtējuma jautājumiem;
- vai ir apzinātas un izpētītas visas mērķa grupas;
- vai ir noteiktas galvenās visu mērķa grupu izmaksas un ieguvumi un vai tie ir kvantificēti;
- vai visi izmantotie dati un aprēķini ir uzticami, saprotami un pārbaudāmi un vai ir norādīti datu avoti;
- vai izmantotie aprēķinu modeļi ir atbilstoši intervences loģikai un vai tos iespējams pārbaudīt, salīdzinot ar pieejamiem datiem un informāciju par reālo situāciju;
- vai ir analizēti ārējie faktori, kas varēja ietekmēt rezultātus (ar ārējiem faktoriem saprotami procesi, notikumi, parādības, apstākļi, kas nav tieši saistīti ar tiesību akta piemērošanu, bet var radīt neplānotu ietekmi);

- vai secinājumi izriet no analīzes un iegūtajiem datiem un vai tie ir objektīvi un pamatoti;
- vai novērtējums sniedz konkrētus, praktiskus ieteikumus / rekomendācijas turpmākai rīcībai vai politikas pilnveidei;
- vai ieteikumi / rekomendācijas balstīti uz secinājumiem un vai tie ir praktiski īstenojami un atbilstoši situācijai;
- vai novērtējums ir veikts, ievērojot ētikas principus, īpaši attiecībā uz datu aizsardzību, informētu piekrišanu un konfidencialitāti.

Kvalitātes pārbaude nedrīkst būt formāla, tā ir integrāla procesa sastāvdaļa un ļauj sasniegt labākus rezultātus politikas veidošanā un īstenošanā. Kvalitātes pārbaudē gūtās atziņas un mācības var izmatot, lai pilnveidotu nākotnes novērtējumus un likumdošanas procesu kopumā, veicinot uz pierādījumiem balstītas politikas veidošanu un īstenošanu.

2.3.4. Novērtēšanas laika ietvars

Svarīgi apzināties faktoros, kas var ietekmēt TAI novērtējuma veikšanas laika izvēli. Nepareizi izvēlēts novērtēšanas laiks var ietekmēt iespējas objektīvi novērtēt TAI.

TAI ex-post novērtējuma optimālais veikšanas laiks ir 3–5 gadi pēc tiesību akta stāšanās spēkā, jo:

- ir ieviestas izmaiņas praksē;
- ir iespējams iegūt datus par izmaiņām;
- ir iespējams gūt priekšstatu par rezultātiem un ietekmi.

Tomēr ir svarīgi uzsvērt, ka 3–5 gadu periods nav stingrs noteikums, bet drīzāk sākumpunkts lēmuma pieņemšanai. Novērtēšanas laiks ir atkarīgs no tiesību akta rakstura un regulējuma specifikas. Atkarībā no apstākļiem var būt nepieciešams īsāks vai garāks termiņš.

2.3.4.1. Faktori, kas ietekmē novērtēšanas laika izvēli

Tiesību akti atšķiras pēc vairākām pazīmēm. Tas ietekmē novērtēšanas laika izvēli:

- a) **Pakāpeniska spēkā stāšanās.** Daži tiesību akti stājas spēkā pakāpeniski – atsevišķas daļas tiek ieviestas vēlāk nekā pārējās. Šāda pieeja bieži tiek izmantota tad, kad pilnīga un tūlītēja tiesību akta ieviešana varētu radīt pārāk lielu slogu attiecīgajām institūcijām vai mērķa grupām.

Tiesību aktam stājoties spēkā pakāpeniski, novērtēšanas laika izvēle kļūst īpaši sarežģīta:

- pārags novērtējums (pirms visu normu stāšanās spēkā) – nav iespējams apzināt izmaiņas un ietekmi, to iespējams apzināt vēlāk;
- novēlota novērtējums – ir grūti nošķirt sākotnējo un vēlāko normu ietekmi, rada metodoloģiskas problēmas.

Piemēram, nodokļu reformā dažas izmaiņas var stāties spēkā nekavējoties, dažas – pakāpeniski vairāku gadu garumā. Te nepieciešams izšķirties, vai veikt novērtējumu kādai noteiktai normai tiesību aktā vai gaidīt, līdz visas tiesību akta daļas ir pilnībā stājušās spēkā.

b) Ieviešanas detaļas. Ja tiesību akts pilnvaro valdību vai citas institūcijas noteikt ieviešanas detaļas, novērtējums ir jēgpilns tikai tad, kad šīs detaļas ir izstrādātas un attiecīgie noteikumi ieviesti praksē.

Tas ir īpaši svarīgi t. s. ietvara likumiem, kas nosaka vispārīgus principus, bet detalizētu regulējumu atstāj izpildvaras kompetencē:

- ieviešanas noteikumu izstrādei un pieņemšanai var būt nepieciešams ilgāks laiks;
- dažkārt ieviešanas detalizācijas pakāpe var neatbilst sākotnēji iecerētajam. Tas ietekmē novērtēšanas laika izvēli – ir nepieciešams ilgāks laiks, lai papildinātu trūkstošo regulējumu vai to koriģētu.

Piemēram, likumā nosaka vispārējus mērķus, turpretim konkrētas prasības, standartus un procedūras – MK noteikumos. Šādā gadījumā likuma ietekmes novērtējumu veic tad, kad attiecīgie MK noteikumi ir pieņemti un īstenoti praksē.

c) Laiks, kad ir iespējams apzināt ietekmi. Tiesību aktu ietekme var būt:

- **tūlītēja** (piemēram, nodokļu regulējuma izmaiņas, administratīvo sodu piemērošana). Ja ietekme ir tūlītēja, novērtējumu var veikt drīzumā pēc tiesību akta stāšanās spēkā (1–2 gadi) – ietekme ir ātra un tieša. Piemēram, izmaiņas PVN likmēs parasti rada tūlītēju ietekmi uz cenām un patēriņu;
- **pakāpeniska** (piemēram, regulējums, kas saistīts ar paradumu maiņu, jaunu procedūru ieviešanu). Ja ietekme ir pakāpeniska, nepieciešams ilgāks laiks (3–5 gadi), lai varētu novērot izmaiņu tendences un izdarīt secinājumus par regulējuma efektivitāti. Piemēram, regulējums par atkritumu šķirošanu var radīt pakāpenisku ietekmi, jo sabiedrības paradumu maiņa notiek ilgākā laikā;
- **ilgtermiņa** (piemēram, vides vai izglītības jomā, strukturālas reformas). Ja ietekme novērojama pēc ilgāka laika, novērtējums būtu jāveic vēl vēlāk (vairāk nekā 5 gadi) vai vairākos posmos, lai nodrošinātu pilnvērtīgu analīzi. Piemēram, izglītības sistēmas reformu ietekme bieži vien parādās tikai ilgtermiņā, kad tie, kurus savulaik skāra reformas skolas laikā, nonāk darba tirgū.

Regulējums izraisa izmaiņas mērķa grupu uzvedībā, taču ietekme novērojama tikai pēc noteikta laika. Šis faktors ir viens no vissvarīgākajiem, nosakot piemērotāko novērtēšanas laiku.

d) Ietekmes ilgspēja un mainība. Dažos gadījumos tiesību akti rada vienreizējas izmaiņas ar noturīgu ietekmi, citos gadījumos nepieciešama regulāra ietekmes pārbaude, īpaši tad, ja ārējo faktoru izmaiņas dažas tiesību akta normas padara mazāk efektīvas vai novecojušas.

Šī faktora analīze palīdz izprast, vai pietiek ar vienreizēju novērtējumu vai arī nepieciešama regulāra pārskatīšana:

- Ja ietekme ir noturīga, tiesību akta radītās izmaiņas ir stabilas un paredzamas ilgākā laika periodā. Ārējie faktori minimāli ietekmē regulējuma efektivitāti. Piemēram, administratīvā procesa regulējums vai civiltiesību normas bieži rada noturīgu ietekmi.
- Ja ietekme ir mainīga, tiesību akta efektivitāte ir atkarīga no ārējiem apstākļiem. Regulējumu nepieciešams regulāri pielāgot, lai sasniegtu tiesību akta mērķus. Piemēram, straujām nozares izmaiņām ir pakļauts digitālo tehnoloģiju vai finanšu tirgus regulējums.

Jomās, kas strauji mainās, var būt nepieciešami biežāki, bet mērķtiecīgi novērtējumi, savukārt jomās, kas ir stabilas, – retāki, bet visaptverošāki novērtējumi.

Būtisks aspekts ir arī tiesību akta paredzamais dzīves cikls – dažiem tiesību aktiem jau sākotnēji ir paredzēts īsāks darbības periods, piemēram, pagaidu regulējumam krīzes situācijās, kas arī ietekmē novērtēšanas laika izvēli.

2.3.4.2. Ieteikumi novērtēšanas laika izvēlei

Jau TAI ex-ante novērtējumā ieteicams noteikt laika periodu, kad nepieciešams veikt TAI ex-post novērtējumu, ņemot vērā, ka TAI ex-ante novērtēšanā tiek apzināti gan nepieciešamie dati, gan sākotnējā TAI.

Izvēloties TAI ex-post novērtēšanas laiku, ņem vērā šādus principus (iespējams kombinēt):

- **Pilnīgas spēkā stāšanās princips.** TAI ex-post novērtējumu ieteicams veikt pēc tiesību akta un ar to saistīto citu tiesību aktu pilnīgas ieviešanas. Ja ir ilgi pārejas periodi, apsver atkārtotu tā regulējuma novērtējumu, kas stāties spēkā vēlāk.
- **Datu pieejamības princips.** Novērtējumu ieteicams veikt, kad ir pilnībā pieejami nepieciešamie dati. Jāņem vērā datu publicēšanas laiks (piemēram, statistikas dati mēdz būt pieejami ar nobīdi laikā).
- **Ietekmes veidošanās princips.** Novērtēšanas laiku ieteicams izvēlēties atkarībā no tā, vai paredzētās izmaiņas notiek uzreiz pēc tiesību akta stāšanās spēkā vai ilgākā laika posmā.

2.3.4.3. Atkārtota novērtēšana

Ir iespējams, ka TAI ex-post novērtējumu var veikt tikai daļēji, piemēram, ja neizpildās kāds no iepriekš minētajiem aspektiem. Šādos gadījumos var būt nepieciešams atkārtots TAI ex-post novērtējums, lai pilnvērtīgi novērtētu tiesību akta ietekmi.

Tomēr atkārtoti novērtējumi ir izņēmuma gadījums – TAI ex-post novērtējumu parasti sagatavo vienu reizi. Atkārtoti novērtējumu sagatavo primāri tad, ja tiesību akta ietekme novērojama ilgākā laika periodā vai arī, ja tiek plānoti vai izdarīti grozījumi tiesību aktos, pamatojot izmaiņu nepieciešamību.

3. TAI ex-post novērtēšana

Kad tiesību akts stājas spēkā, tā normas ir saistošas sabiedrībai vai noteiktām mērķa grupām līdz tā atzīšanai par spēku zaudējušu vai grozīšanai. TAI ex-post novērtējums, balstoties uz faktiskajiem datiem, ļauj izvērtēt, vai tiesību akts ir sasniedzis izvirzītos mērķus un kāda ir tā reālā ietekme, tostarp izmaksas, administratīvais un birokrātiskais slogs, tiešās, netiešās un neparedzētās sekas. Tas nodrošina pamatu secinājumiem par tiesību akta efektivitāti, aktualitāti un nepieciešamību to pilnveidot, grozīt vai atcelt.

TAI ex-post novērtēšanas galvenie posmi atbilstoši ESAO ieteikumiem ir:¹⁴

- plānošana;
- datu avotu un veidu identificēšana, datu vākšana, kvantitatīvo un kvalitatīvo datu izmantošana; to apstrāde, analīze un pārbaude;
- novērtējuma veikšana;
- secinājumu un ieteikumu sagatavošana;
- rezultātu izmantošana.

3.1. Plānošana

TAI ex-post novērtējuma plānošana ideālā variantā aizsākas jau TAI ex-ante novērtējuma izstrādes posmā, kad tiek definēts izmērāms mērķis un sasniedzamie rezultāti, identificēti rādītāju dati un to avoti tiesību akta īstenošanas uzraudzībai, kā arī norādīta nepieciešamība veikt TAI ex-post novērtēšanu (detalizētāka informācija 2. nodaļā). Šāda agrīna pieeja palīdz savlaicīgi sagatavot datu vākšanu, uzkrāšanu un uzraudzību, uz kā pamata nodrošināt kvalitatīvu analīzi vēlāk.

Plānojot veikt TAI ex-post novērtējumu pēc tiesību akta ieviešanas, ņem vērā šādus aspektus:

- **laika grafiks** – izstrādā detalizētu laika plānu ar visiem novērtējuma izstrādes posmiem, ieskaitot laiku, kas nepieciešams iepirkuma procedūrai, ja novērtējumu veic ārpalpojuma sniedzējs. Nosaka optimālo termiņu TAI ex-post novērtējuma veikšanai, ņemot vērā tiesību akta veidu, mērķi un ietekmi;
- **ieinteresētās puses** – laikus apzina konsultācijām un datu vākšanai nepieciešamās puses, informējot tās par novērtējuma sagatavošanu. Nodrošina strukturētu un mērķtiecīgu pieeju ieinteresēto pušu iesaistei, ņemot vērā to dažādību un intereses. Izvērtē lēmumu pieņēmējus, intervences īstenotājus, koordinētājus, uzraudzītājus,

¹⁴ OECD. (2012). Evaluating Laws and Regulations: The Case of the Chilean Chamber of Deputies, OECD Publishing.

finansētājus, tiešos un netiešos labuma guvējus. Apzinot un mērķtiecīgi iesaistot dažādās iesaistītās puses, iespējams nodrošināt visaptverošu un objektīvu novērtējumu;

- **novērtējuma komanda** – komandā iekļauj speciālistus ar dažādām kompetencēm – gan politikas plānošanas un datu analīzes ekspertus, gan nozares speciālistus. Būtiski, lai komandas locekļi izprot TAI ex-post novērtēšanas metodiku, gan tiesību akta kontekstu. Ja iestādē nav pietiekamas kapacitātes, iestāde var piesaistīt ārējos ekspertus vai veidot sadarbību ar akadēmiskajām institūcijām. Svarīgi, lai komandai ir skaidri noteikta atbildība un pilnvaras novērtējuma procesa vadīšanai. Pat ja novērtējumu sagatavo ārpalpojuma sniedzējs, par novērtēšanu atbildīgajai iestādei (strukturvienībai) ieteicams izveidot nelielu komandu, kas iesaistīta novērtēšanas procesā un pārbauda rezultātu kvalitāti;
- **uzdevumu plāns** – izstrādā uzdevumu plānu, ar skaidri definētiem posmiem un nepieciešamajiem resursiem. Plāns aptver visu novērtēšanas procesu no problēmas izpēti līdz gala ziņojuma sagatavošanai. Uzdevumu plānā nosaka konkrētas darbības, atbildīgās personas, termiņus un sagaidāmos rezultātus katrā posmā. Tāpat skaidri nosaka TAI ex-post novērtējuma saturu un apjomu (piemēram, tad, kad tiek plānots novērtēt tikai atsevišķas tiesību akta normas). Īpašu uzmanību pievērš datu pieejamībai un kvalitātei, nosakot konkrētus datu un informācijas avotus un vākšanas metodes.

Uzdevumu plānu izstrādā, ņemot vērā šādus apsvērumus:

- kāpēc novērtējums tiek veikts, nosakot mērķi un uzdevumus;
- ko nepieciešams izvērtēt, nosakot novērtējuma saturu;
- cik liela intervence daļa tiks iekļauta novērtējumā, nosakot novērtējuma apjomu;
- kas būs atbildīgie par konkrētu uzdevumu īstenošanu, identificējot novērtējuma veicējus un citas iesaistītās puses;
- paralēli notiekošais, kas varētu ietekmēt novērtējumu, izvērtējot iespējamus riskus, sinerģijas un citus ārējos faktorus;
- pieejamie resursi novērtējuma veikšanai, identificējot materiālos, cilvēkresursus un citus atbalsta mehānismus.

Uzdevumu plānam jābūt elastīgam, lai varētu pielāgoties neparedzētām situācijām.

Svarīgi uzdevumu plānu saskaņo ar visām iesaistītajām pusēm, nodrošinot vienotu izpratni par procesu un sagaidāmajiem rezultātiem.

Iesaistīto pušu interviju, kas veiktas šo vadlīniju sagatavošanas laikā, rezultāti norāda uz nepieciešamību pēc agrīnas un sistemātiskas pieejas TAI ex-post novērtējuma plānošanā. Šī pieeja ļauj savlaicīgi:

- *ieplānot nepieciešamos resursus novērtējuma veikšanai;*
- *informēt visas iesaistītās puses par gaidāmo novērtējumu;*
- *nodrošināt nepārtrauktu un sistemātisku datu uzkrāšanu;*
- *veidot sadarbību starp institūcijām un citām ieinteresētajām pusēm.*

3.2. Datu avotu un to veidu identificēšana, vākšana un apstrāde

TAI ex-post novērtējuma kvalitāte un efektivitāte ir cieši saistīta ar TAI ex-ante novērtēšanā veikto sagatavošanās darbu, jo tieši ex-ante posmā tiek apzināti regulējuma mērķi, rādītāji un nepieciešamie dati, kas vēlāk ļauj objektīvi izvērtēt regulējuma faktisko ietekmi dažādās jomās. Kā minēts 1. nodaļā, šo rādītāju identificēšana jau tiesību akta izstrādes laikā ir būtisks priekšnoteikums kvalitatīvai ex-post izvērtēšanai. Ja TAI ex-ante novērtējums nav bijis pietiekami detalizēts vai nav veikts vispār, TAI ex-post novērtēšanas posmā nosaka alternatīvus atskaites punktus, piemēram, izmantojot pirms tiesību akta pieņemšanas pieejamos statistikas datus vai veicot retrospektīvu datu analīzi.

Lai novērtētu politikas vai tiesību akta ietekmi, OECD iesaka izmantot vismaz trīs rādītāju veidus: ieguldījumu (*input*) rādītāji, iznākuma rādītāji (*output*) un rezultāta rādītāji (*outcome*).¹⁵ Katrs rādītāju veids sniedz atšķirīgu informāciju, un tie nav savstarpēji aizvietojami. Visu minēto rādītāju veidu izmantošana nodrošina pilnvērtīgu priekšstatu par intervences ietekmi.

Ieguldījumu rādītāji mēra intervences īstenošanai nepieciešamos resursus, tostarp cilvēkresursus, materiālos vai finanšu resursus (piemēram, finansējuma apjoms, darbinieku skaits intervences īstenošanā). Ieguldījuma rādītāji paši par sevi nesniedz informāciju par intervences efektivitāti vai ietekmi, tie jāanalizē kombinācijā ar iznākumiem un rezultātiem.

Iznākuma rādītāji mēra intervences tiešos iznākumus – tas, kas ir izdarīts, izmantojot ieguldītos resursus (piemēram, izsniegto licenču vai pakalpojumu skaits, apmācīto darbinieku skaits). Iznākuma rādītāji atspoguļo to, kas noticis intervences rezultātā, bet neatspoguļo intervences radītās izmaiņas, ietekmi.

Rezultātu rādītāji mēra intervences ietekmi uz mērķa grupām, kādas izmaiņas notikušas sabiedrībā, ekonomikā vai citā politikas jomā, pateicoties intervences radītājiem iznākumiem (piemēram, samazinājies administratīvais slogs uzņēmējiem, uzlabojušies mācību rezultāti, prasmes, mainījušies paradumi). Tie ļauj novērtēt, vai intervence ir bijusi efektīva un devusi gaidīto rezultātu.

¹⁵ Schumann, A. (2016). Using Outcome Indicators to Improve Policies: Methods, Design Strategies and Implementation. OECD Regional Development Working Papers 2016/02. Paris: OECD Publishing. [<Saite>](#)

3. attēls. Rādītāju veidi un to sasaiste

Ja nepieciešama plašāka analīze, izmanto arī citus rādītāju veidus:

- procesa (*process*) rādītāji – atspoguļo nepieciešamās darbības, soļus intervences īstenošanai (piemēram, pārbaužu skaits, informācijas kampaņas);
- konteksta rādītāji – atspoguļo ārējos apstākļus, kas var ietekmēt intervenci, bet nav tās kontrolē (piemēram, demogrāfiskās vai ekonomiskās tendences);
- ietekmes (*impact*) rādītāji – mēra intervences ilgtermiņa ietekmi uz mērķa grupām (piemēram, pozitīvas ilgtermiņa izmaiņas sabiedrībā, procesos).

Šāds rādītāju dalījums ļauj izvērtēt intervences efektivitāti un palūkoties uz to, kā resursi tiek pārvērsti īstermiņa iznākumos un ilgtermiņa ietekmē, vienlaikus ņemot vērā ārējos apstākļus.

Rādītāju datu identificēšanas process ietver gan esošās datu pietiekamības un piemērotības izvērtējumu, gan trūkstošās informācijas apzināšanu un iespējamo risinājumu plānošanu. Īpaši svarīgi tas ir situācijās, kad TAI ex-ante novērtējumā tas nav ticis nodrošināts, kā arī gadījumos, kad nepieciešamība pēc TAI ex-post novērtējuma rodas tiesību akta īstenošanas laikā.

Apzinot TAI ex-post novērtējuma rādītāju datus, būtiski veikt divpakāpju analīzi:

- 1) pārbaudīt, kādi dati jau ir pieejami un cik tie ir kvalitatīvi (sekundārie dati);
- 2) noteikt, kādi dati vēl nepieciešami un kā tos iegūt (primārie dati).

Primārie dati (jaunvācamie dati) tiek iegūti tieši konkrētajam novērtējumam. Tie ir, piemēram, intervijās, aptaujās, fokusgrupās, novērojumos iegūti dati. Tā ir mērķorientēta informācija. Jāņem vērā, ka šādu datu iegūšanai nepieciešams laiks un finanses. Ņemot vērā novērtējuma mērķus un pieejamos resursus, ir lietderīgi kombinēt dažādas metodes (aprakstīts 4. nodaļā).

Sekundārie dati (esošie dati) ir informācija, kas iegūta iepriekš un pieejama no citiem avotiem, piemēram, statistikas dati, iepriekš veiktas aptaujas vai pētījumi, publikācijas, gada pārskati. Šo datu izmantošana ir ātrāka un lētāka alternatīva primāro datu vākšanai, tomēr svarīgi ir izvērtēt, vai tie ir aktuāli un pietiekami objektīvam novērtējumam. Jāņem vērā, ka atsevišķu datu ieguve un izmantošana var būt ierobežota, piemēram, personas datu, autortiesību un īpašumtiesību aizsardzības dēļ.

3. tabula. Sekundāro un primāro datu iegūšana

SEKUNDĀRIE DATI	PRIMĀRIE DATI
Vispirms nepieciešams apzināt pieejamos datus no valsts pārvaldes iestādēm, akadēmiskās vides, NVO un citiem avotiem.	Ja sekundārie dati nav pietiekami vai to kvalitāte neatbilst prasībām, nepieciešams vākt jaunus datus.
Sekundāro datu izmantošanā novērtē to: ■ atbilstību – vai dati ir nepieciešamajā detalizācijas līmenī (piemēram, tematika, teritoriālais iedalījums, laika periods); ■ ticamību – vai izmantotā metodoloģija un izlase ir atbilstoša; ■ pieejamību – vai ir pieejami neapstrādāti dati, sākotnējās anketas; ■ savietojamību – vai dažādu avotu dati ir savstarpēji salīdzināmi.	Pirms primāro datu vākšanas apzina: ■ mērķa grupas un datu avotus atbilstoši tiesību akta jomai; ■ piemērotākās datu vākšanas metodes (kvantitatīvās un/vai kvalitatīvās); ■ nepieciešamos resursus (laiks, cilvēkresursi, finanses).

Avots: Civitta

TAI ex-post novērtējumā būtiska ir datu kvalitāte un ticamība. Lai to panāktu, nepieciešams veikt kvantitatīvo un kvalitatīvo datu savstarpējo analīzi, salīdzināt rezultātus ar citiem pētījumiem, konsultēties ar nozares ekspertiem un pārbaudīt datus.

Ja dati ir apšaubāmi vai to pieejamība ir ierobežota, to norāda novērtējumā, paskaidrojot ietekmi uz secinājumiem. Tā tiek nodrošināta novērtējuma caurskatāmība un korektāka rezultātu interpretācija.

Pašreizējie izaicinājumi datu jomā:

- *grūtības sasaistīt datus no dažādiem avotiem;*
- *atšķirīgas datu vākšanas metodoloģijas;*
- *datu fragmentācija dažādās jomās. Latvijā ekonomikas un finanšu jomā ir pieejami detalizēti un regulāri vākti dati (piemēram, Valsts ieņēmumu dienesta un Centrālās statistikas pārvaldes apkopotie dati par nodokļu ieņēmumiem vai uzņēmējdarbības aktivitāti), taču integrācijas jomās dati bieži ir fragmentāri vai balstīti uz periodiskiem apsekojumiem, nevis sistemātisku monitoringu. Piemēram, novērtējot valsts īstenoto pasākumu ietekmi uz trešo valstu pilsoņu integrāciju Latvijas darba tirgū un sabiedrībā, var būt grūti iegūt konsekventus, ilgtermiņā vāktus datus par integrācijas kvalitatīvajiem aspektiem un trešo valstu pilsoņu patieso līdzdalību sabiedrības procesos;*
- *nepilnīga datu uzkrāšanas sistēma. Piemēram, dažādas Latvijas pašvaldības izmanto atšķirīgas sistēmas datu vākšanai par pakalpojumu sniegšanu vai iedzīvotāju vajadzībām. Novērtējot administratīvi teritoriālās reformas ietekmi, iespējams saskarties ar problēmu, ka novados dati par pakalpojumu pieejamību vai kvalitāti ir vākti un uzglabāti, izmantojot atšķirīgus formātus un metodes, kas apgrūtina sistemātisku salīdzināšanu;*
- *dažu statistisko datu nepieejamība datu aizsardzības dēļ;*
- *trūkstoši dati specifiskos tvērumos, jo tie netiek vākti vai tiek vākti nepietiekamā apjomā. Piemēram, novērtējot uzņēmējdarbības atbalsta programmas ietekmi uz mazo uzņēmumu konkurētspēju, var izrādīties, ka pieejami tikai kopējie dati par uzņēmumu skaitu un apgrozījumu, bet trūkst detalizētas informācijas par konkrētiem biznesa procesiem vai produktivitātes rādītājiem.*

Lai gan kopumā pieejamo datu apjoms pieaug, sekundāro datu pieejamība konkrētiem TAI ex-post novērtējuma mērķiem bieži ir ierobežota. Tāpēc novērtējuma ietvaros parasti nepieciešams iegūt arī primāros datus, izmantojot dažādas kvantitatīvās un kvalitatīvās datu ieguves metodes.

Lai mazinātu sekundāro datu pieejamības ierobežojumus, ir svarīgi jau tiesību akta izstrādes laikā plānot sistemātisku pieeju datu vākšanai un uzkrāšanai, kas vēlāk nodrošinātu kvalitatīvu informāciju TAI ex-post novērtējuma veikšanai.

3.3. Novērtējuma veikšana

TAI ex-post novērtēšanā padziļināti analizē datus un informāciju, lai noskaidrotu regulējuma faktisko ietekmi, apzinātu iepriekš neparedzētas sekas un salīdzinātu rezultātus ar sākotnēji izvirzītajiem mērķiem un pieņēmumiem. Analītiskos secinājumus balsta uz pieejamiem statistikas datiem un informāciju, kas iegūta ar kvantitatīvām un kvalitatīvām metodēm (aprakstītas 4.2. nodaļā). Tās palīdz izprast, kā un kāpēc tiesību akts ir (vai nav) sasniedzis plānotos rezultātus, kādas izmaiņas un uzlabojumi ir nepieciešami normatīvajā regulējumā vai tā īstenošanā.

3.3.1. Intervences loģikas pārnese un pielāgošana ex-post novērtējumā

TAI ex-ante novērtējuma stadijā izstrādātā intervences loģika ir būtisks atskaites punkts, kas strukturē TAI ex-post analīzi un ļauj izprast cēloņsakarības starp normatīvā akta elementiem un to ietekmi.

Būtiski uzsvērt, ka intervences loģikas pārnese no TAI ex-ante uz TAI ex-post novērtējumu nav mehānisks process. TAI ex-ante novērtēšanā izstrādātā intervences loģika ir prognozējošs modelis, bet laika gaitā notikušās kontekstuālas izmaiņas vai ārēji faktori var būtiski ietekmēt tās aktualitāti. Tādēļ TAI ex-post novērtēšanā nepieciešams pārbaudīt sākotnējo intervences loģiku – analizē, vai sākotnējā intervences loģika atbilst realitātei, balstoties uz empīriskiem novērojumiem un kvalitatīviem datiem, kas iegūti tiesību akta īstenošanas laikā. Ja nepieciešams, to pielāgo reālajai situācijai. Intervences loģikas pārbaude ir daļa no novērtēšanas procesa, kas palīdz saprast, kāda ir tiesību akta faktiskā ietekme, salīdzinot ar sākotnēji plānoto.

TAI ex-post novērtēšanā intervences loģika pilda vairākas būtiskas funkcijas:

- nodrošina strukturētu analītisko ietvaru, kas ļauj apzināt un novērtēt faktisko TAI, salīdzinot ar prognozēto;
- veido metodoloģisko pamatu kvantitatīvai un kvalitatīvai TAI analīzei uz apzinātajām mērķa grupām;
- palīdz atklāt sākotnējā uz prognozēm balstītā modelī neparedzētu ietekmi (pozitīvu vai negatīvu);
- palīdz izveidot analītisku bāzi tiesību akta potenciālai pilnveidei.

Ja TAI ex-post novērtējumā atklājas nozīmīgas atšķirības starp prognozēto ietekmi un faktisko ietekmi, nepieciešams rūpīgi izanalizēt šo atšķirību cēloņus. Šāda analīze var atklāt tiesību akta ieviešanas trūkumus, kļūdainus pieņēmumus sākotnējā intervences loģikā, kā arī neparedzētu ārējo apstākļu ietekmi.

3.3.2. Intervences loģikas rekonstrukcija TAI ex-post novērtējumā

Dažkārt intervences loģiku nepieciešams veidot no jauna, jo tā nav bijusi sagatavota TAI ex-ante novērtēšanas posmā, ir bijusi nepilnīga vai neatbilst tam, kā tiesību akts tiek īstenots. Tādā gadījumā, lai nodrošinātu pārdomātu un metodiski pamatotu analīzi, izstrādā jeb rekonstruē intervences loģiku.

Intervences loģikas rekonstrukcija ietver:

- rūpīgu tiesību akta un pavadošo dokumentu analīzi, izceļot mērķus, uzdevumus un galvenos regulējuma elementus;
- retrospektīvu datu vākšanu par situāciju pirms tiesību akta stāšanās spēkā, izmantojot pieejamos sekundāros datus vai primāros datus (skatīt 3.2. nodaļu);
- tiesību akta izstrādātāju un ieviešanas ekspertu intervijas, lai izprastu sākotnējos pieņēmumus un iecerēto ietekmes mehānismu;
- ietekmēto mērķa grupu un citu iesaistīto pušu apzināšanu un kartēšanu;
- tiesību akta faktiskās ietekmes mehānisma (cēloņsakarību ķēdes) modelēšanu, balstoties uz empīriskiem novērojumiem un datiem.

Rekonstruētai intervences loģikai jābūt pietiekami detalizētai, lai nodrošinātu metodisku pamatu tālākai analīzei. Vienlaikus tā nedrīkst būt sarežģīta – tas apgrūtina cēloņsakarību izpratni un novērtējuma veikšanu.

3.3.3. Izmaksu un ieguvumu analīze caur intervences loģikas prizmu

TAI ex-post novērtējuma centrālais elements ir tiesību akta radīto izmaksu un ieguvumu analīze dažādām ietekmētajām mērķa grupām. Intervences loģika palīdz sasaistīt tiesību akta izmaksas un ieguvumus ar konkrētām tiesību akta daļām un to ietekmes mehānismiem.

Kad ir apzinātas un raksturotas ietekmētās mērķa grupas, izmaksas un ieguvumi, kas rodas tiesību akta ieviešanas gaitā (izmantojot intervences loģikas mehānismu), var piesaistīt katrai mērķa grupai un attiecīgi kvantificēt vai vismaz strukturēti kvalitatīvi aprakstīt. Šī pieeja ļauj noteikt, vai konkrētas izmaksas un ieguvumi ir radušies tieši tiesību akta dēļ, salīdzinot situāciju pirms tiesību akta spēkā stāšanās ar situāciju pēc tiesību akta spēkā stāšanās.

Izmaksu un ieguvumu analīzē būtiski ne tikai apzināt un kvantificēt ietekmi, bet arī parādīt cēloņsakarības ar tiesību akta intervences mehānismiem. Tas ļauj novērtēt, vai tiesību akts ir radījis plānotās izmaiņas un vai šīs izmaiņas ir notikušas tā, kā sākotnēji paredzēts.

Ja TAI ex-post novērtējuma mērķis ir iegūt visaptverošu izpratni par tiesību akta ietekmi, tad nepieciešams rūpīgi salīdzināt situāciju pirms tiesību akta ieviešanas un pēc tiesību akta piemērošanas, izmantojot statistikas datus un informāciju, kas iegūta ar kvantitatīvām un kvalitatīvām metodēm. Šāda salīdzinājuma metodoloģisko pamatu veido intervences loģika, kas skaidro, kā tiesību akta elementi ir mainījuši sākotnējo situāciju.

3.4. Secinājumu un ieteikumu sagatavošana

Novērtējuma secinājumiem jābūt skaidriem un balstītiem uz analīzes rezultātiem, kur iespējams, iekļaujot salīdzinājumu ar TAI ex-ante novērtējumā plānotajiem rezultātiem un tiesību akta ieviešanas periodā konstatēto. Secinājumos ietver:

- novērtējumu vai tiesību akts ir sasniegjis savus mērķus un cik lielā mērā (t. i., kāda ir ietekme uz sākotnējo problēmu vai vajadzību un mērķa grupām);
- atbildes uz specifiskajiem novērtējuma jautājumiem;
- izmaksu un ieguvumu analīzes rezultātus (ja metode izmantota novērtējumā) – kopējie un sadalījuma pa tiesību akta mērķa grupām;
- apkopojumu par faktoriem, kas ietekmējuši rezultātu, tostarp par neparedzēto ietekmi;
- apkopojumu par apzinātajiem riskiem un neatrisinātajiem jautājumiem.

Balstoties uz secinājumiem, definē konkrētus un īstenojamus ieteikumus tiesību akta vai tā ieviešanas uzlabošanai. Ieteikumos izceļ tiesību akta normas, kas zaudējušas aktualitāti, dublējas ar citām normām, ir neskaidras vai rada negatīvu ietekmi uz mērķa grupām (piemēram, rada pārmērīgu administratīvo slogu) un piedāvā risinājumus to pārskatīšanai, aktualizēšanai vai atcelšanai. Ieteikumi var attiekties arī uz citiem pasākumiem, kas tieši neskar tiesību akta saturu, bet veicina tā efektīvāku īstenošanu praksē, piemēram, ieviešanas procesu pilnveidi, institucionālās kapacitātes stiprināšanu, informatīvo pasākumu īstenošanu, vadlīniju vai skaidrojumu izstrādi, kā arī uzraudzības un datu vākšanas mehānismu uzlabošanu.

Rezultātiem jābūt noderīgiem politikas veidošanā un izmantojamiem praksē. Tie kalpo par pamatu lēmumiem par tiesību akta satura pārskatīšanu un nepieciešamajām izmaiņām tā īstenošanā.

Ja TAI ex-post novērtējumu veicis neatkarīgs novērtētājs, secinājumus un ieteikumus sagatavo sadarbībā ar atbildīgo ministriju (tiesību akta izstrādātāju), lai nodrošinātu to atbilstību normatīvajam regulējumam un veicinātu ieviešanu praksē.

Sagatavojot secinājumus un ieteikumus, iespējams iesaistīt neatkarīgos ekspertus, ministrijas nozaru ekspertus (politikas plānošanas, juridisko un nozares departamentu speciālistus), kā arī citu institūciju un nevalstisko organizāciju pārstāvjus, piemēram, organizējot darba grupas. Šāda pieeja veicina gan secinājumu objektivitāti un kvalitāti, gan to īstenošanu praksē.

Ja pēc novērtējuma veikšanas tiek apzināti vairāki iespējamie risinājumi, atbildīgā ministrija tos var iekļaut informatīvajā ziņojumā izskatīšanai Valsts sekretāru sanāksmē un lēmumu pieņemšanai MK.

3.5. Rezultātu izmantošana

3.5.1. Rezultātu izmantošanas veidi

Lai uzlabotu normatīvo regulējumu un politikas veidošanu, TAI ex-post novērtējuma rezultātus iespējams izmantoti dažādi:

1) nepilnību apzināšanai:

- novērtējums ļauj apzināt nevajadzīgas vai sarežģītas prasības, ļauj saprast, vai tiesību akts neuzliek pārāk lielu birokrātisko slogu iestādēm, uzņēmējiem vai iedzīvotājiem, piemēram, pārāk daudz atskaišu, sarežģītas procedūras vai lieka dokumentu iesniegšana;
- novērtējums ļauj atklāt dublēšanos un neefektivitāti, piemēram, izvērtējot faktisko ietekmi, var atklāt, ka viena un tā pati informācija tiek prasīta vairākas reizes dažādām iestādēm vai ka procesus iespējams automatizēt;
- novērtējums ļauj veicināt vienkāršāku un skaidrāku regulējumu, piemēram, var atklāt, ka tiesību akta prasības ir grūti saprotamas vai tiek pārprastas, tas ir signāls, ka regulējumu nepieciešams padarīt vienkāršāku un saprotamāku, mazinot kļūdas un neskaidrības;

2) pamatotu lēmumu pieņemšanai par:

- tiesību akta pilnveidošanu vai grozīšanu – novērtējums palīdz saprast, vai regulējums ir efektīvs. Tā rezultāti ir pamatojums likuma iespējamiem grozījumiem, lai novērstu nepilnības vai samazinātu nevēlamu ietekmi;
- tiesību akta atzīšanu par spēku zaudējušu vai aizstāšanu ar jaunu regulējumu, ja tiesību akts vairs nav aktuāls vai efektīvs;
- tiesību akta ieviešanas pasākumu uzlabošanu, negrozot normatīvo aktu;

3) TAI ex-ante novērtējumu kvalitātes uzlabošanai – salīdzinot plānoto ex-ante TAI un faktisko ex-post TAI, var gūt vērtīgu mācību, kā uzlabot ietekmes prognozes un plānošanas pieejas;

4) politikas plānošanai – novērtējumā iegūtās atziņas iespējams izmantot jaunu politikas plānošanas dokumentu vai atbalsta programmu izstrādē;

5) resursu plānošanai – novērtējums palīdz saprast, vai izlietotie resursi devuši gaidīto efektu un ļauj efektīvāk plānot turpmākās investīcijas un budžeta sadalījumu;

6) institucionālās kapacitātes stiprināšanai – pieredze veicina iemaņas novērtēšanā un datu izmantošanā, stiprinot institūciju analītiskās spējas un iekšējo darba kvalitāti;

- 7) atbildības un caurskatāmības veicināšanai – novērtējuma rezultāti veido pierādījumos balstītu atskaiti par politikas rezultātiem, stiprinot uzticību valsts pārvaldei un lēmējiem. Rezultāti noder sabiedrības, mediju, MK vai Saeimas informēšanai par tiesību akta efektivitāti.

TAI ex-post novērtējuma rezultātus vēlams sistemātiski dokumentēt, izplatīt un integrēt politikas ciklā, lai tie nepalik tikai kā vienreizējs pasākums, bet kalpo par pamatu turpmākiem uzlabojumiem.

3.5.2. Novērtējuma rezultātu pieejamība un publicēšana

TAI ex-post novērtējuma rezultātiem ir jābūt pieejamiem visām ieinteresētajām pusēm. Tomēr ir gadījumi, kad informācijas pieejamība ir ierobežota. Tas saistīts ar nacionālo drošību, komercnoslēpumu, personu datu aizsardzību vai citu sensitīvu informāciju. Šādos gadījumos publiskojamo informāciju sagatavo tā, lai sniegtu pietiekamu priekšstatu par novērtējuma rezultātiem, ievērojot normatīvajos aktos noteiktos informācijas pieejamības ierobežojumus.

Ja ierobežojumu nav, nepieciešams nodrošināt sabiedrībai iespēju iepazīties ar visu novērtējumu. Tas veicina pārskatāmību un sabiedrības uzticēšanos, kā arī apliecina, ka tiesību aktu īstenošana ir vērsta uz sabiedrības labumu.

Novērtējumu iespējams publicēt atbildīgās ministrijas tīmekļvietnē, pētījumu datubāzē un Latvijas tiesību aktu portālā (*likumi.lv*), nodrošinot brīvu pieeju ikvienam interesentam, bez nepieciešamības veidot īpašas informācijas kampaņas.

Lai nodrošinātu iespēju iepazīties ar novērtējumu pēc iespējas plašākam iesaistīto pušu lokam, atbildīgajai ministrijai ieteicams izveidot vienkāršu komunikācijas plānu, nosakot galvenās ieinteresētās puses un tām nepieciešamo informāciju. Piemēri informācijas izplatīšanai dažādām iesaistītajām pusēm:

- **Valsts kanceleja** kā uzraugošā institūcija saņem pilnu TAI ex-post novērtējumu ar detalizētu informāciju par izmantoto metodiku, datiem un ieteikumiem turpmākajiem uzlabojumiem;
- **MK** informē, ja tiek pieņemts lēmums par tiesību akta grozījumiem, tā atzīšanu par spēku zaudējušu vai aizstāšanu ar jaunu regulējumu, sniedzot kopsavilkumu par novērtējuma galvenajiem secinājumiem un rekomendācijām par nepieciešamajām izmaiņām;
- **atbildīgo Saeimas komisiju** informē, ja tiek pieņemts lēmums par tiesību akta grozījumiem, tā atzīšanu par spēku zaudējušu vai aizstāšanu ar jaunu regulējumu, sniedzot kopsavilkumu par novērtējuma rezultātiem, secinājumiem un rekomendācijām normatīvā regulējuma pilnveidei;
- **tiesību akta ierosinātājs** (ja tā nav atbildīgā ministrija) saņem detalizētu informāciju par novērtējuma rezultātiem un secinājumiem, kas īpaši svarīgi tad, kad TAI ex-post

novērtējums atklāj būtiskas atšķirības no sākotnēji plānotās ietekmes;

- **nozares organizācijas un iestādes** informē par rezultātiem, kas skar nozari, tostarp par ietekmi uz nozari un plānotajām izmaiņām īpaši tad, ja tās ir bijušas iesaistītas novērtēšanā;
- **sabiedrībai** nodrošina pieeju TAI ex-post novērtējumam (izņemot gadījumus, kad ir ierobežojumi publicēt informāciju), ievietojot to ministrijas tīmekļvietnē, tiesību aktu portālā likumi.lv un citos informācijas kanālos.

Iespējams plānot arī citas komunikācijas aktivitātes (piemēram, darba grupas, semināri, konferences), lai iesaistītās puses iepazīstinātu ar novērtējuma rezultātiem, secinājumiem un ieteikumiem, kā arī lai apspriestu turpmāko rīcību. Šādi pasākumi ir platforma attiecīgās nozares politikas turpmākai attīstībai.

Komunikācijas plānā paredz satura pielāgošanu dažādām mērķauditorijām, piemērotākos komunikācijas kanālus un laiku, kā arī atgriezeniskās saites mehānismus starp iesaistītajām pusēm.

4. TAI ex-post novērtēšanā izmantojamie kritēriji un metodes

TAI ex-post novērtējuma mērķis ir sniegt objektīvu, uz pierādījumiem balstītu analīzi par tiesību akta īstenošanu un ietekmi. Lai to panāktu, svarīgi identificēt novērtējuma kritērijus un izvēlēties piemērotas metodes, kas ļauj precīzi novērtēt tiesību akta atbilstību mērķiem, ietekmi uz mērķa grupām, efektivitāti, lietderību un ilgtermiņa ietekmi. Kritēriji nodrošina strukturētu pieeju analīzei, ļaujot salīdzināt faktiskos rezultātus ar sākotnēji plānotajiem un identificēt iespējamās nepilnības vai uzlabojumus. Savukārt metodes nosaka, kā tiks iegūti un analizēti dati, lai secinājumi būtu ticami un praktiski izmantojami. Pārdomāti izvēlēti kritēriji un piemērotas metodes nodrošina objektīvu un visaptverošu analīzi, atklāj sasniegtos rezultātus un nepilnības, un veicina praktiski izmantojamu ieteikumu izstrādi lēmumu pieņemšanai.

4.1. Kritēriji

OECD nosaka sešus kritērijus, kas veido strukturētu pamatu dažādu intervenču – politikas, stratēģijas, programmas, projekta vai darbības – novērtēšanai. Kritēriji palīdz novērtēt intervences nozīmīgumu un ir pamats noderīgiem secinājumiem, vienlaikus fokusē izvērtējuma gaitu. TAI ex-post novērtēšanā nav obligāti izmantot visus sešus kritērijus; iespējams izvēlēties būtiskākos konkrētās intervences analīzei.¹⁶

Atbilstoši OECD ieteikumiem ir divi principi, izvēloties novērtējuma kritērijus:

- Kritērijus piemēro pārdomāti, lai nodrošinātu kvalitatīvu, noderīgu novērtējumu. Tos vērtē atbilstoši konkrētajai intervencei, pieejamai informācijai un iesaistītajām pusēm.
- Kritēriji nav mehāniski piemērojami, to izmantošana ir atkarīga no novērtējuma mērķa un konteksta, ieinteresēto personu vajadzībām.

ATBILSTĪBA (RELEVANCE) | Kritēriju izmanto, lai novērtētu, vai tiesību aktu mērķi atbilst sabiedrības vajadzībām, problēmām un prioritātēm un vai tie joprojām ir aktuāli mainīgos apstākļos, kā arī vai likumdošana joprojām risina mērķa grupas problēmas un atbilst ilgtermiņa stratēģiskajām prioritātēm. Kritērija mērķis ir noskaidrot, vai regulējums un rīcība ir jēgpilna un saskan ar pašreizējām politiskajām, ekonomiskajām un sociālajām vajadzībām.

¹⁶ OECD. (2010). Quality Standards for Development Evaluation. <Saite>

Atbilstības kritēriju raksturo šādi jautājumi:

- *vai tiesību akts risina sākotnēji apzinātās problēmas un vajadzības;*
- *vai tiesību akta mērķi atbilst sabiedrības un mērķa grupu pašreizējām vajadzībām;*
- *vai tiesību akts ir piemērots mainīgiem sociāliem, ekonomiskiem vai politiskiem apstākļiem;*
- *vai tiesību akta izstrāde un īstenošana atbilst ilgtermiņa nacionālajām un starptautiskajām stratēģijām;*
- *vai mērķa grupas atzīst tiesību akta nozīmīgumu un atbilstību to situācijai.*

SASKAŅOTĪBA (COHERENCE) | Saskaņotības kritēriju izmanto, lai novērtētu, vai tiesību aktu normas ir saskaņotas (iekšēji saskaņotas – savstarpēja tiesību aktu normu harmonizācija un ārēji saskaņotas – atbilst citiem nacionālajiem vai starptautiskajiem regulējumiem) un nav pretrunā ar citiem tiesību aktiem un politikām. Kritēriju izmanto arī lai novērtētu tiesību aktu savstarpējo mijiedarbību un nodrošinātu koordinētu politikas īstenošanu. Kritērija mērķis ir apzināt pretrunas, lai novērstu juridisko konfliktu un normu pārklāšanos, kā arī veicināt sinerģiju un papildinātību starp tiesību aktiem.

Saskaņotības kritēriju raksturo šādi jautājumi:

- *vai tiesību akta normas ir savstarpēji saistītas un nerada pretrunas;*
- *vai tiesību akts ir saskaņā ar citiem nacionālajiem tiesību aktiem;*
- *vai tiesību akts ir saskaņā ar starptautiskajiem līgumiem, direktīvām vai standartiem;*
- *vai ir kādas juridiskas vai praktiskas pretrunas ar citu nozaru politikām;*
- *kāda ir sinerģija, konflikti starp tiesību aktu un citiem tiesību aktiem vai politikas pasākumiem un vai tas var ietekmēt tiesību akta piemērošanu vai rezultātus.*

EFEKTIVITĀTE (EFFECTIVENESS) | Efektivitātes kritēriju izmanto, lai novērtētu, vai tiesību akti sasniedz izvirzītos mērķus un cik efektīvs ir rezultāts. Kritērija mērķis ir noteikt tiesību aktu reālo ietekmi un faktisko izpildi. Tas palīdz noskaidrot, vai tiesību akti spēj risināt problēmas un radīt vēlamās izmaiņas, kā arī vai ir nepieciešama papildu rīcība mērķu sasniegšanai.

Efektivitātes kritēriju raksturo šādi jautājumi:

- *vai tiesību akts ir sasniedzis izvirzītos mērķus;*
- *kuri faktori ir veicinājuši vai kavējuši tiesību akta mērķu sasniegšanu;*
- *vai tiesību akta rezultāti atbilst iepriekš noteiktajiem kvalitātes un/vai kvantitātes rādītājiem;*
- *vai nepieciešams mainīt tiesību aktu, lai nodrošinātu tā efektivitāti;*
- *vai nepieciešamas papildu darbības mērķu sasniegšanai.*

LIETDERĪBA (EFFICIENCY) | Lietderības kritēriju izmanto, lai novērtētu tiesību aktu īstenošanas izmaksu un ieguvumu līdzsvaru, pievēršot uzmanību tam, vai resursus izmanto ekonomiski un vai pastāv alternatīvas labākiem rezultātiem ar mazākām izmaksām. Kritērija mērķis ir novērtēt, cik efektīvi un racionāli izmanto pieejamos resursus. Šo kritēriju izmanto, lai apzinātu iespējas uzlabot tiesību aktu ekonomisko efektivitāti. Galvenais ir izmaksu un ieguvumu salīdzināšana dažādām iesaistītajām pusēm (gan privātā, gan publiskā sektora pārstāvjiem), lai nodrošinātu pamatu informētai politikas veidošanai un likuma grozījumu gadījumā, pārskatot izmaksu un ieguvumu samēru dažādām iesaistītajām pusēm.

Lietderības kritēriju raksturo šādi jautājumi:

- *vai tiesību akta īstenošanas izmaksas ir bijušas pamatotas, salīdzinot ar sasniegtajiem rezultātiem;*
- *vai resursi (finansiālie, cilvēkresursi) ir izmantoti efektīvi un optimāli;*
- *kuri faktori ir ietekmējuši izmaksu un ieguvumu līdzsvaru;*
- *vai ir apzinātas alternatīvas, kā sasniegt tos pašus rezultātus ar mazākiem resursiem;*
- *vai ir bijis neplānots resursu pārtēriņš vai zemāka efektivitāte, nekā sākotnēji paredzēts.*

IETEKME (IMPACT) | Ietekmes kritēriju izmanto, lai novērtētu plānotās un neplānotās tiesību aktu sekas, novērtējot to ietekmi uz sabiedrību, ekonomiku un vidi. Kritērija mērķis ir noteikt, kā tiesību akti mainījuši sākotnējo situāciju un kādu vērtību tie sniedz. Šo kritēriju izmanto, lai apzinātu gan pozitīvas, gan negatīvas izmaiņas, kā arī novērtētu, vai ir sasniegti ilgtermiņa rezultāti. Ir svarīgi novērtēt gan pozitīvo, gan negatīvo ietekmi uz galvenajām mērķa grupām.

Ietekmes kritēriju raksturo šādi jautājumi:

- *kāda ir tiesību akta tiešā un netiešā ietekme uz mērķa grupām un plašāku sabiedrību;*
- *kāds ir līdzsvars vai atšķirības ietekmē uz dažādām mērķa grupām vai iesaistītajām pusēm;*
- *vai ir bijusi neplānota vai neparedzēta ietekme (pozitīva vai negatīva), kāda tā ir bijusi un kā izpaudusies;*
- *kāda ir tiesību akta ilgtermiņa ietekme uz ekonomiku, sabiedrību vai vidi;*
- *vai tiesību akts ir būtiski mainījis sākotnējo problēmsituāciju;*
- *kā tiesību akta ietekme uz mērķa grupām un problēmsituāciju salīdzināma ar citu līdzīgu pasākumu vai tiesību aktu ietekmi, un vai tiesību akts ir devis labāku rezultātu nekā citi risinājumi.*

ILGTSPĒJA (SUSTAINABILITY) | Ilgtspējas kritēriju izmanto, lai novērtētu, cik ilgstošs un noturīgs būs tiesību aktu rezultāts. Kritērija mērķis ir apzināt, vai sasniegtais rezultāts būs noturīgs pret ekonomiskiem, sociāliem, politiskiem vai citiem riskiem. Šo kritēriju izmanto, lai novērtētu, vai politikas pasākumi sniegs ilgtermiņa labumu un vai nav risks to zaudēt.

Ilgtspējas kritēriju raksturo šādi jautājumi:

- *vai tiesību akta pozitīvā ietekme saglabāsies pēc sākotnējās ieviešanas;*
- *kādi ir galvenie riski, kas apdraud tiesību akta rezultātu ilgtermiņā;*
- *vai ir nodrošināti pietiekami resursi un mehānismi, lai uzturētu rezultātu ilgtermiņā;*
- *vai tiesību akta īstenošanas laikā ņemti vērā ilgtermiņa vides, sociālie un ekonomiskie faktori.*

4.2. Metodes

Lai atbildētu uz novērtēšanas jautājumiem, ir svarīgi saprast, kādi dati tiks izmantoti. Atkarībā no tā plāno nepieciešamos resursus datu vākšanai un analīzei. Veicot tiesību aktu ex-post novērtējumu, iespējams izmantot primāros datus un sekundāros datus (skatīt 3.2. nodaļu).

Vērtējot datu pieejamību un nepieciešamību iegūt primāros datus vai izmantot sekundāros datus, ņem vērā vairākus aspektus:¹⁷

- pirms primāro datu vākšanas pārskata sekundāro datu avotus, lai saprastu, kuri dati ir pieejami un kurus nepieciešams iegūt;
- izvērtējot sekundāros datus, noskaidro, vai tie ir atbilstoši novērtējuma mērķiem un vajadzībām. Rūpīgi izpēta dažādus informācijas avotus valsts pārvaldes iestādēs, akadēmiskajā vidē, pilsoniskās sabiedrības organizācijās un pārliecinās, vai ir apzināti visi datu avoti. Tikai pēc pilnīgas sekundāro datu avotu apzināšanas iespējams pieņemt lēmumu par to izmantošanu vai papildu datu vākšanu;
- novērtē sekundāro datu piemērotību – vai tie ir tematiski atbilstoši, pietiekami detalizēti, aktuāli un vai atspoguļo izpētei nepieciešamo laika periodu;
- pārbauda sekundāro datu un to avotu ticamību, tai skaitā izlases veidošanas, pētniecības tehniku un metodoloģiju ticamību, piemēram, novērtē, kādas kvantitatīvās un kvalitatīvās metodes izmantotas datu vākšanā un kā dati analizēti. Aptauju gadījumā pārbauda, vai ir pieejama oriģinālā anketa datu pārskatīšanai, cik liela bijusi izlase, kā tā izvēlēta un vai ir pieejami neapstrādātie dati;
- primāro datu ieguvē izvērtē pieejamos resursus (finanšu, laika, cilvēkresursus), izvēlēto metožu piemērotību novērtējuma mērķim un to, kā primārie dati papildinās sekundāros datus, lai nodrošinātu vispusīgu un ticamu analīzi.

TAI ex-post novērtējuma veikšanā iespējams izmantot kvalitatīvās metodes, kvantitatīvās metodes un to kombināciju.^{18,19}

¹⁷ OECD. (2015). *Regulatory Policy in Perspective. A reader's companion to the OECD*. <Saite>

¹⁸ Newcomer K. E., Hatry, H. P., Wholey, J. S. (2015). *Handbook of practical program evaluation*. John Wiley & Sons.

¹⁹ Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (3rd ed.). SAGE Publications.

4.2.1. Kvantitatīvās metodes

Kvantitatīvās metodes ir vērstas uz objektivitāti un ticamību, skaitlisku datu vākšanu un analīzi – tie ir statistikas dati, aprēķini, aptauju dati, kā arī cita datos balstīta informācija, kas sniedz visaptverošu priekšstatu par pētāmo jautājumu. Kvantitatīvās metodes pamatā ir statistikas un matemātikas paņēmieni, lai iegūtu objektīvus un izmērāmus rezultātus.²⁰ Dati nodrošina precizitāti, ko pamato statistikas teorija, un tie ir objektīvi pārbaudāmi (ja ir pareizi ievākti un analizēti, ievērojot metodoloģiskās prasības).

Kvantitatīvās metodes visbiežāk izmanto apjoma, biežuma, intensitātes, dažādu parametru attiecību noteikšanai, tostarp gadījumos:

- kad nepieciešami precīzi dati par izpētes objektu, piemēram, par minimālās algas paaugstināšanas ietekmi uz uzņēmējdarbību, kas ir dati par jaunu darbavietu izveidi vai likvidēšanu, nodokļu ieņēmumiem;
- kad izlases novērtējumi tiks izmantoti, lai ar statistikas teorijas palīdzību izdarītu secinājumus par plašāku sabiedrību, piemēram, izlases veidā aptaujājot un analizējot dažādu nozaru uzņēmumu datus (apgrozāmos līdzekļus, ilgtermiņa ieguldījumus un citus rādītājus) un kā tie mainījušies pēc minimālās algas paaugstināšanas;
- lai pārbaudītu statistisko saistību starp mainīgajiem, piemēram, potenciāli vērtējot, vai minimālās algas palielināšana ir samazinājusi ienākumu nevienlīdzību strādājošo vidū;
- lai noteiktu populācijas raksturlielumus, piemēram, analizējot iedzīvotāju grupas, kuras minimālās algas paaugstināšana ir ietekmējusi, piemēram, sadalījumā pēc vecuma grupām, nodarbinātības nozarēm, teritorijas.²¹

Izmantojot kvantitatīvās metodes, svarīgi pievērst uzmanību tam, lai dati ir savākti un apstrādāti bez kļūdām, mērījumi ir precīzi un konsekventi, bet izlase – reprezentatīva. Jāpārlicinās, vai dati patiešām mēra to, ko nepieciešams noskaidrot, un vai iegūtos rezultātus iespējams attiecināt uz visu tiesību akta mērķauditoriju.

Kvantitatīvo metožu lielākais trūkums ir tas, ka, analizējot datus, var netikt pievērsta pietiekami liela uzmanība cilvēka uzvedībai vai motīviem, kas savukārt raksturo pētāmo kontekstu. Nereti vērojama zema respondentu motivācija un dalība.

Lai iegūtu ticamus rezultātus, kvalitatīvajām metodēm būtu jāpapildina kvantitatīvās metodes.²² Kvalitatīvās metodes iespējams izmantot problēmu izpētei garāka pētījuma sākumposmā, ļaujot pētniekiem labāk saprast, kādus jautājumus uzdot kvantitatīvajā pētījumā. Savukārt kvantitatīvās metodes var izgaismot tos jautājumus, kurus padziļināti pētīt.

20 Queirós, A.; Faria, D.; Almeida, F. Strengths and limitations of qualitative and quantitative research methods. <Saite>

21 OECD. (2012). Evaluating Laws and Regulations: The Case of the Chilean Chamber of Deputies. OECD Publishing, Paris.

22 OECD. (2024). Recommendation of the Council on Regulatory Policy and Governance. <Saite>

Piemēram, minimālās algas paaugstināšanas ietekmes analīzē statistikas dati sniedz tikai daļēju priekšstatu par situāciju. Kaut arī statistika var parādīt kopējo darbaspēka izmaksu pieaugumu uzņēmumos, tā neatklāj, kādas konkrētas stratēģijas uzņēmumi izmanto, lai pielāgotos šīm izmaiņām. Daži uzņēmumi var izvēlēties samazināt darbinieku skaitu, citi – saīsināt darba stundas vai optimizēt ražošanas procesus. Vēl citi var pārskatīt cenu politiku, paaugstinot produktu vai pakalpojumu cenas, vai meklēt veidus, kā automatizēt noteiktus procesus. Šādas detalizētas izmaiņas uzņēmumu darbībā var atklāt tikai ar padziļinātu izpēti, piemēram, veicot intervijas ar uzņēmumu vadību vai aptaujājot nozaru asociācijas. Tāpēc pilnvērtīgam ietekmes novērtējumam ir svarīgi apvienot gan kvantitatīvos statistikas datus, gan kvalitatīvo informāciju.

4.2.2. Kvalitatīvās metodes

Tādas kvalitatīvās metodes kā padziļinātās, strukturētās intervijas vai fokusa grupu diskusijas galvenokārt izmanto, lai detalizēti izprastu izpētes objektu, piemēram, cilvēku viedokli vai pieredzi.²³ Kvalitatīvās metodes izmanto, lai atbildētu uz jautājumu “kāpēc” un izprastu cilvēku motivāciju, uztveri un pieredzi. Šāda izpēte ir svarīga, lai izprastu kontekstu, kādā tiesību akts īstenots un ietekmi uz dažādām iesaistītajām pusēm. Tā palīdz noskaidrot katra respondenta unikālo pieredzi, gūt padziļinātu izpratni par izvērtējuma jautājumu, kontekstu un aktualitāti.

Kvalitatīvo metožu mērķis ir radīt padziļinātu un ilustratīvu informāciju, lai izprastu problēmas, to dažādību. Kvalitatīvajās metodēs uzsvars ir uz kontekstu un nozīmi no dalībnieku perspektīvas.²⁴ Kvalitatīvās metodes izmanto, kad:

- nepieciešama plašāka izpratne par jautājumu un kad nepietiek tikai ar kvantitatīvajiem datiem;
- nepieciešams noskaidrot cilvēku viedokli, prioritātes un motivāciju konkrētā situācijā;
- nepieciešama izpratne par cilvēku rīcību;
- nepieciešams apstiprināt, papildināt vai izskaidrot kvantitatīvos vai sekundāros datus.²⁵

Izmantojot kvalitatīvās metodes, jāieplāno pietiekams laiks informācijas ieguvei, jānodrošina, lai novērtēšana ir loģiska, izsekojama un dokumentēta, lai rezultāti balstās uz respondentu viedokli un perspektīvu, nevis izvērtētāja pieņēmumiem vai aizspriedumiem. Lai secinājumi būtu uzticami, ir vērtīgi apvienot dažādus datu avotus un metodes (triangulācija).

Kvalitatīvo metožu trūkumi ir darbietilpīga un laiktietilpīga datu vākšana un analīze. Respondentu skaits parasti ir daudz mazāks nekā kvantitatīvajās metodēs. Turklāt kvalitatīvās metodes bieži nav objektīvi pārbaudāmas.

²³ Strauss, A., & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research. Thousands Oaks, CA: Sage Publications.

²⁴ Queirós, A.; Faria, D.; Almeida, F. Strengths and limitations of qualitative and quantitative research methods. <Saite>

²⁵ OECD. (2012). Evaluating Laws and Regulations: The Case of the Chilean Chamber of Deputies, OECD Publishing, Paris

4.2.3. Piemērotāko metožu izvēle

Piemērotāko metožu izvēle ir atkarīga no vairākiem faktoriem – datu pieejamības un kvalitātes, mērķa grupas, iesaistītajām institūcijām, politikas vai tiesību akta kompleksitātes, novērtējuma mērķa un resursiem.²⁶ Metodes izvēlas, ievērojot arī ētiskos apsvērumus un ierobežojumus datu vākšanā un analizē.^{27,28} Galvenie aspekti metožu izvēlē:

- atbilstība novērtējuma mērķiem – metodes pielāgo novērtējuma mērķiem, piemēram, nepieciešams analizēt tiesību akta efektivitāti, lietderību vai ietekmi, nosakot konkrētus novērtējuma jautājumus (skatīt 4.1. nodaļu). ESAO uzsver, ka metodoloģijai primāri jāatbilst novērtējamā tiesību akta mērķim, kā arī administratīvajam kontekstam un kapacitātei;²⁹
- datu kvalitāte un pieejamība – vērtē, vai nepieciešamie dati ir pieejami, cik uzticami tie ir un kādas ir datu vākšanas izmaksas;
- laiks novērtējuma veikšanai – ņem vērā termiņus, kad jāiegūst novērtējuma rezultāti, kā arī to, vai noteiktajā laikā iespējams īstenot izvēlēto datu ieguves metodi un veikt datu analīzi;
- pieejamie resursi – izvērtē finanšu resursus, cilvēkresursus un citus nepieciešamos resursus datu vākšanai un analīzei, kā arī to, vai personāls spēs patstāvīgi izmantot izvēlētās metodes. Piemēram, ESAO uzsver, ka ne visos tiesību aktu novērtēšanas gadījumos jāizmanto pilnvērtīga izmaksu un ieguvumu analīze, jo tā paredz sarežģītu ekonomisko aspektu modelēšanu un ne vienmēr ir pieejamas atbilstošas zināšanas un resursi;³⁰
- proporcionalitāte – metodes izvēlas atbilstoši tiesību akta nozīmīgumam un novērtēšanas mērķim – vienkāršākas metodes piemēro tad, kad tiesību akta ietekme ir ierobežota, savukārt sarežģītākas metodes piemēro plašākiem vai detalizētākiem novērtējumiem, kas prasa dziļāku analīzi;
- datu un informācijas triangulācija – izmanto dažādus datu vākšanas un analīzes rīkus, lai apstiprinātu iegūtos rezultātus no dažādiem datu avotiem. Novērtēšanā triangulāciju izmanto, lai nodrošinātu izvērtēšanas rezultātu lietderīgumu un ticamību. Kombinējot gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās metodes, ir iespējams iegūt pilnvērtīgāku informāciju par tiesību akta īstenošanu;

26 Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods* (3rd ed.). SAGE Publications.

27 Punch, K. F. (2014). *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.

28 Vedung, E. (2017). *Public policy and program evaluation*. Routledge.

29 OECD. (2020). *Regulatory Impact Assessment*. <Saite>

30 OECD. (2020). *Regulatory Impact Assessment*. <Saite>

- iesaistīto pušu līdzdalība – izmanto metodes un rīkus, kas veicina ieinteresēto pušu līdzdalību un dažādu viedokļu iegūšanu. Piemēram, aptaujas, intervijas vai fokusgrupu diskusijas palīdz noskaidrot dažādu grupu pieredzi un tiesību akta ietekmi uz tām. Gan ESAO,³¹ gan Eiropas Komisija³² uzsver, ka ir nepieciešama regulāra komunikācija ar iesaistītajām pusēm, lai, piemēram, apzinātu un novērstu neparedzētas sekas un nodrošinātu uzticamus pierādījumus.

Apvienotās Karalistes Finanšu uzraudzības iestāde (FCA) ietekmes novērtējumos izmanto gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās metodes, veidojot visaptverošu pieeju datu analīzei. Sākotnēji tiek apkopoti pieejamie kvantitatīvie dati, piemēram, administratīvie / monitoringa dati, uzņēmēju vai patērētāju aptauju rezultāti. Ja šie dati nav pietiekami, lai pilnvērtīgi novērtētu ietekmi, tiek identificētas datu nepilnības un plānoti veidi papildu datu iegūšanai un uzkrāšanai. Vienlaikus liela uzmanība tiek pievērsta tam, lai izprastu mehānismus, kas nosaka, kā tieši intervence ir ietekmējusi novērotos rezultātus. Šim nolūkam bieži tiek iekļauts arī “procesa novērtējums”.³³ Šajā posmā, izmantojot kvalitatīvas metodes, piemēram, diskusijas ar uzņēmumiem vai patērētājiem, tiek pārbaudīts, vai ieviestie risinājumi atbilst sākotnēji izvirzītajiem mērķiem.

Turklāt kvantitatīvie un kvalitatīvie dati var palīdzēt identificēt neparedzētas, iepriekš nezināmas sekas, kas var būt būtiskas tālākai politikas vai regulējuma uzlabošanai. Šāda integrēta pieeja ļauj nodrošināt detalizētāku un precīzāku ietekmes novērtējumu.³⁴

Balstoties uz dažādiem informācijas avotiem, 1. pielikumā apkopoti kvalitatīvo un kvantitatīvo datu ieguves un analīzes metožu piemēri. Galvenie no tiem ir Eiropas Komisijas izstrādātā rīkkopa labākam regulējumam (*Better Regulation Toolbox*) un *Global Evaluation Initiative* apkopotā informācija par dažādām metodēm. Metožu aprakstu izstrādē ņemta vērā Apvienotās Karalistes un Austrālijas prakse līdzīgu metodoloģiju izmantošanā.

2. pielikumā sniegta analīze, kā metodes iespējams piemērot dažāda apjoma un satura tiesību aktiem, vērtējot no metožu izmantošanas un datu pieejamības aspekta. Apjomīgi tiesību akti šīs analīzes ietvaros ir tiesību akti, kas aptver vairākas nozares un vairākas iesaistītās puses vai kam nepieciešama padziļināta ekspertīze. Savukārt šaura apjoma tiesību akti ir tādi tiesību akti, kas aptver maz iesaistīto pušu un kas ir attiecināmi uz konkrētu nozari.

31 OECD. (2015). *Regulatory Policy in Perspective. A reader's companion to the OECD. Regulatory policy outlook 2015.* <Saite>

32 European Commission. (2021). *Better Regulation Toolbox.* Brussels: European Commission. <Saite>

33 Procesu novērtējumos parasti tiek pārbaudītas darbības, kas saistītas ar intervences ieviešanu un ceļi, pa kuriem politika tika īstenota. (HM Treasury. (2020). *Magenta Book. Central Government guidance on evaluation.* <Saite>

34 Financial Conduct Authority. (2018). *Ex post impact evaluation framework.* <Saite>

Plānojot datu ieguvī, jāņem vērā, ka pētījumu metodoloģija un datu ieguves pieejas nemitīgi attīstās līdz ar tehnoloģiju un mākslīgā intelekta attīstību. Līdz ar to ieteicams sekot līdzi jaunākajām tendencēm, izmantojot pieminētos informācijas avotus.

Kā papildu informācijas avotu iespējams izmantot Nacionālā pētniecības metožu centra (*National Centre for Research Methods – NCRM*)³⁵ publicēto informāciju un mācību materiālus par jaunākajām pētniecības metodēm Apvienotajā Karalistē, tostarp tiešsaistes resursu bibliotēku.

Vērtīgs informācijas avots ir arī Pasaules Bankas vadlīnijas datos balstītas politikas veidošanai.³⁶

³⁵ [<Saite>](#)

³⁶ World Bank Group (2023) The Government Analytics Handbook. Leveraging Data to Strengthen Public Administration. Edited by Daniel Rogger and Christian Schuster. [<Saite>](#)

1. pielikums

DATU VĀKŠANAS UN DATU ANALĪZES METOŽU PIEMĒRI TIESĪBU AKTU NOVĒRTĒŠANAI

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
Intervija	Intervija ir kvalitatīva datu vākšanas metode. Tās mērķis ir iegūt padziļinātu informāciju par cilvēka personīgo pieredzi, uzskatiem, vērtībām vai zināšanām par konkrētu jautājumu. Tā ļauj izprast mērķa grupu perspektīvu, viedokli un motivāciju, kā arī izcelt informāciju, kas kvantitatīvajās metodēs var neparādīties. Intervijas ir dažādas, piemēram, padziļinātās intervijas, daļēji strukturētās intervijas, strukturētās intervijas. Bieži izmantojama metode.	Izmanto padziļinātas informācijas iegūšanai no iesaistītajām pusēm, ekspertiem vai mērķa grupu pārstāvjiem. Izmanto, ja nepieciešams iegūt personiskus vai sensitīvus viedokļus, ko nevar atklāt grupu diskusijās. Izmanto konkrētu datu un pieredzes precizēšanai vai pārbaudei.	Informācijas subjektivitāte – tas ir respondenta viedoklis, informāciju nepieciešams pārbaudīt ar vairākiem datu avotiem. Interviju organizēšana un turpmāka datu analīze ir resursietilpīga gan laika, gan iesaistīto cilvēku ziņā.	Eiropas Komisijas rīkkopa labākam regulējumam (<i>Better Regulation Toolbox: Chapter 7 – Stakeholder consultation</i>)¹ <i>Global Evaluation Initiative: Better evaluation, Interviews</i>²

¹ European Commission. (2021). *Better Regulation Toolbox*. Brussels: European Commission. <Saite>

² Global Evaluation Initiative. *Interviews*. <Saite>

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
Fokusgrupas diskusija	Fokusgrupas diskusija ir kvalitatīva datu vākšanas metode. Tās mērķis ir apzināt dažādas perspektīvas un apspriest idejas grupā. Tā ir diskusija par novērtējamo jautājumu, ļauj noskaidrot grupas reakciju, kolektīvās idejas. Metode ļauj iegūt dziļāku izpratni par tiesību akta ietekmi un galvenajiem ar to saistītajiem aspektiem, apzinot dažādu ieinteresēto pušu viedokļus un pieredzi strukturētā grupas diskusijā. Fokusgrupas diskusijas mērķis atšķirībā no darbsemināra ir iegūt informāciju. Bieži izmantojama metode.	Izmanto dažādu viedokļu iegūšanai no plašākas grupas vienā diskusijā, sociālo attieksmju, uzskatu un pieredzes izpētei saistībā ar tiesību aktu ietekmi. To izmanto arī iepriekš neparedzētu jautājumu vai problēmu apzināšanai.	Diskusija jāveda prasmīgi, lai dominanti dalībnieki nekavē citus dalībniekus izteikt viedokli. Nav piemērota, lai gūtu padziļinātu izpratni par sensitīvām tēmām un respondenta situāciju. Mazāk piemērota kvantitatīvu datu iegūšanai.	Eiropas Komisijas rīkkopa labākam regulējumam (<i>Better Regulation Toolbox: Chapter 7 – Stakeholder consultation</i>)³ <i>Global Evaluation Initiative: Better evaluation, Focus groups</i>⁴ Ana Manzano “Conducting focus groups in realist evaluation”⁵
Darbseminārs	Darbseminārs ir kvalitatīva datu vākšanas metode. Tās mērķis ir sniegt zināšanas, veicināt diskusiju un nodrošināt praktisku sadarbību starp dalībniekiem par konkrētu tēmu. Tas bieži ir strukturēts un interaktīvs, kurā dalībnieki aktīvi iesaistās un sadarbojas. Ir vērsts uz dialogu un dažādu viedokļu apspriešanu. Metodi izmanto pēc nepieciešamības.	Izmanto, lai apspriestu konstatējumus, secinājumus un ieteikumus, lai vienlaikus iesaistītu vairākas puses, mērķtiecīgi analizējot TAI, kā arī lai gūtu idejas un apspriestu iespējamās izmaiņas vai alternatīvas.	Rezultāti atkarīgi no dalībnieku kompetences un līdzdalības. Grūtības analizēt lielu informācijas apjomu.	Eiropas Komisijas rīkkopa labākam regulējumam (<i>Better Regulation Toolbox: Chapter 7 – Stakeholder consultation</i>)⁶ <i>Global Evaluation Initiative: Better evaluation, Validation workshop</i>⁷

3 European Commission. (2021). *Better Regulation Toolbox*. Brussels: European Commission. <[Saite](#)>

4 Global Evaluation Initiative. *Focus groups*. <[Saite](#)>

5 Manzano, A. (2022). *Conducting Focus Groups in Realist Evaluation*. *Evaluation*. 28. 10.1177/13563890221124637.

6 European Commission. (2021). *Better Regulation Toolbox*. Brussels: European Commission. <[Saite](#)>

7 Global Evaluation Initiative. *Validation workshop*. <[Saite](#)>

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
Ekspertu panelis	Ekspertu panelis ir kvalitatīva datu vākšanas metode. Tās mērķis ir gūt dažādu speciālistu vai ekspertu viedokļus par specifisku novērtējuma aspektu. Metode nodrošina daudzpusīgu viedokļu apkopošanu, īpaši par sarežģītām tēmām. Metodi izmanto pēc nepieciešamības.	Izmanto, lai ātri iegūtu secinājumus, nodrošinot augstu datu ieguves un analīzes kvalitāti, kā arī lai noskaidrotu speciālistu viedokļus sarežģītu jautājumu analīzei vai vērtētu specifisku tiesību aktu ietekmi.	Ekspertu iesaiste un pieejamība. Ekspertu panelis jāveda prasmīgi, lai diskusijā tiktu iegūta visa nepieciešamā informācija, nefokusējoties uz vienu dominantu eksperta viedokli.	Eiropas Komisijas rīkkopa labākam regulējumam (<i>Better Regulation Toolbox: Chapter 7 – Stakeholder consultation</i>)⁸ <i>Global Evaluation Initiative: Better evaluation, Expert panel</i>⁹
Gadījuma izpēte	Gadījuma izpēte primāri ir kvalitatīva datu vākšanas un analīzes metode, taču tā var ietvert arī kvantitatīvo datu analīzes metodes. Tās mērķis ir padziļināti izpētīt konkrētus analizējamus gadījumus, piemēram, projektu, organizāciju, procesu. Metode nodrošina padziļinātu izpratni par pētāmajiem jautājumiem, tai skaitā arī salīdzinot dažādas situācijas. Tā ir noderīga, ja intervences darbība un ietekme ir sarežģīta, maz zināma vai inovatīva vai noris ļoti atšķirīgos kontekstos un, piemēram, teritorijā. Metodi izmanto pēc nepieciešamības.	Izmanto, lai analizētu TAI konkrētā situācijā, nozarē vai teritorijā, lai izpētītu kā regulējums tiek īstenots praksē, kā arī lai apzinātu labās prakses piemērus vai problēmas. Izmanto kā alternatīvu metodi, ja trūkst plašāka mēroga kvantitatīvo datu.	Rezultāti nav vispārināmi un attiecināmi uz citām situācijām. Nepieciešama ilgstoša datu vākšana un analīze. Metode atkarīga no pieejamās informācijas kvalitātes.	<i>Global Evaluation Initiative: Better evaluation, Case study</i>¹⁰

⁸ European Commission. (2021). *Better Regulation Toolbox*. Brussels: European Commission. [<Saite>](#)

⁹ Global Evaluation Initiative. *Expert panel*. [<Saite>](#)

¹⁰ Global Evaluation Initiative. *Case study*. [<Saite>](#)

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
Dokumentu analīze	Dokumentu analīze ir kvalitatīva datu vākšanas metode. Tās mērķis ir sistemātiski apkopot un interpretēt dokumentus, lai iegūtu visaptverošu, tai skaitā vēsturisku, informāciju par pētāmo objektu. Dokumentu analīze ir galvenā sekundāro datu analīzes metode. Tā ietver gan iekšējos dokumentus, piemēram, ziņojumus, vadības dokumentus, gan ārējos dokumentus, piemēram, pētījumus vai citus līdzīgus novērtējumus. Dokumentu analīze ir īpaši svarīga novērtējuma sākumā, lai izprastu intervences kontekstu, tās vidi un struktūru. Tas palīdz veidot novērtējuma loģisko modeli. Dokumentu izpēte iekļauj arī zinātniski pētnieciskās literatūras analīzi, kas balstās uz akadēmisko literatūru un palīdz saprast intervences pamatā esošos faktorus, sagaidāmo ietekmi un faktorus, kas veicina vai kavē intervenci. Bieži izmantojama metode.	Izmanto, lai novērtētu tiesību aktu piemērošanu praksē, analizējot saistītos dokumentus. Izmanto, ja nepieciešama tiesību aktu un to seku analīze salīdzinājumā ar sākotnējiem mērķiem.	Subjektivitātes risks, ja izvēlas tikai noteiktus avotus. Nepietiekama informācija, lai analizētu tiesību aktu ietekmi no visām perspektīvām. Laikietilpīgs process, lai analizētu visus ar tiesību aktu saistītos dokumentus.	<i>Global Evaluation Initiative: Better evaluation, Existing documents</i>¹¹
Aptauja	Aptauja ir kvantitatīva datu vākšanas metode, kuras ietvaros var iegūt gan kvantitatīvus datus, gan kvalitatīvu informāciju. Tās mērķis ir iegūt specifiskus datus un informāciju no noteiktas cilvēku grupas un analizēt viedokļus, uzskatus, paradumus vai pieredzi, piemēram, novērtējot intervences ietekmi. Aptauja ļauj noskaidrot cilvēku attieksmi un noteikt tendences sabiedrībā. Iegūtie dati var būt gan kvantitatīvi, piemēram, vērtējums par kādu intervences aspektu, gan kvalitatīvi, piemēram, viedoklis par faktoriem, kas ir ietekmējuši intervences ieviešanu. Ir svarīgi apzināt mērķa grupu un noteikt izlasi, lai nodrošinātu aptaujas reprezentativitāti. Bieži izmantojama metode.	Izmanto, lai iegūtu sabiedrības vai konkrētas mērķa grupas pārstāvju viedokli, kurus intervence ietekmējusi tieši, kā arī lai apzinātu izmaiņas. Izmanto sociālo, ekonomisko vai vides faktoru izpētei, balstoties uz subjektīviem mērķa grupu viedokļiem. Izmanto, kad nepieciešama kvantitatīva informācija par tiesību aktu uztveri un to ietekmi.	Zema response var ietekmēt rezultātu reprezentativitāti. Ja jautājumi nav veidoti korekti, iespējami kļūdaini secinājumi.	Eiropas Komisijas rīkkopa labākam regulējumam (<i>Better Regulation Toolbox: Chapter 8 – Methodologies for analysing impacts in impact assessments, evaluations, and fitness checks</i>)¹² <i>Global Evaluation Initiative: Better evaluation, Questionnaires</i>¹³

¹¹ Global Evaluation Initiative. Existing documents. [<Saite>](#)

¹² European Commission. (2021). *Better Regulation Toolbox*. Brussels: European Commission. [<Saite>](#)

¹³ Global Evaluation Initiative. Questionnaires. [<Saite>](#)

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
Aprakstošā statistika	Aprakstošā statistika ir kvantitatīva datu analīzes metode. Tās mērķis ir sniegt vienkāršu, pārskatāmu priekšstatu par datu kopu. Metodi izmanto, lai sniegtu vispārēju ieskatu par datiem, izmantojot galvenos rādītājus, piemēram, biežuma tabulas, vidējo vērtību, mediānu, standarta novirzi un histogrammas, kā arī to, kā šie dati ir mainījušies laika gaitā. Datus attēlo grafikos, tabulās vai kā skaitliskus rādītājus. Aprakstošā statistika ļauj identificēt galvenās iezīmes un tendences. Tā neatspoguļo statistiskās sakarības un to nevar izmantot, lai skaidrotu savstarpējas likumsakarības. Bieži izmantojama metode.	Izmanto, lai veidotu kopainu par tiesību aktu ietekmi, apkopojot un vizualizējot datus (vidējie rādītāji, procentuālie sadalījumi, grafiki), kā arī lai atspoguļotu tendences un izmaiņas laika gaitā, neiedziļinoties cēloņsakarībās vai prognozēs.	Nesniedz dziļu ieskatu par cēloņsakarībām vai ietekmes specifiku. Iespējams interpretēt kļūdaini, ja nepārdomāti izvēlas datu salīdzināšanas kritērijus.	<i>Global Evaluation Initiative: Better evaluation, Summary statistics</i>¹⁴
Analītiskā statistika	Analītiskā statistika ir kvantitatīva datu analīzes metode. Tās mērķis ir padziļināta datu analīze, lai noteiktu saistības un cēloņsakarības starp vismaz diviem mainīgajiem. Analītiskajā statistikā izmanto matemātiskas metodes, piemēram, regresijas analīzi, hipotēžu testēšanu un korelācijas analīzi, lai izpētītu, piemēram, vai pastāv statistiski nozīmīgas attiecības starp mainīgajiem lielumiem un, ja tās pastāv, cik tās ir būtiskas. Tas ļauj prognozēt un pieņemt lēmumus, balstoties uz iegūtajiem rezultātiem. Metodi izmanto pēc nepieciešamības.	Izmanto, lai analizētu sakarības starp mainīgajiem lielumiem (piemēram, tiesību aktu ieviešanas un noteiktu rādītāju izmaiņām), lai pārbaudītu hipotēzes par tiesību aktu ietekmi un lai veidotu datu modeļus, pamatojoties uz mērījumiem vai novērojumiem.	Nepieciešamas zināšanas statistiskā. Jābūt pieejamiem kvalitatīviem datiem. Ja netiek ņemti vērā visi būtiskie faktori, rezultāti var būt maldinoši. Nav piemērota nelielu datu kopu analīzei.	Eiropas Komisijas rīkkopa labākam regulējumam (<i>Better Regulation Toolbox: Chapter 8 – Methodologies for analysing impacts in impact assessments, evaluations, and fitness checks</i>)¹⁵

¹⁴ Global Evaluation Initiative. Summary statistics. [<Saite>](#)

¹⁵ European Commission. (2021). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. [<Saite>](#)

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
Izmaksu un ieguvumu analīze	Izmaksu un ieguvumu analīze ir kvantitatīvu datu analīzes rīks. Tās mērķis ir novērtēt intervences finansiālos un citus ieguvumus monetārā izteiksmē, salīdzinot ar intervences izmaksām. Tas ļauj novērtēt, vai ieguvumi ir pietiekami, lai attaisnotu izdevumus. Svarīga metode, lai pieņemtu ekonomiski pamatotus lēmumus un izvērtētu investīciju efektivitāti. Tās pamatā ir iespēja izvēlēties risinājumu, kas nodrošina vislielāko neto ieguvumu (uzskatāms par visefektīvāko). Metodi izmanto pēc nepieciešamības un atkarībā no pieejamiem datiem. Izmaksu un ieguvumu analīze ir būtiska gan ex-ante, gan ex-post novērtējumā, lai analizētu ieguvumus attiecībā pret izmaksām.	Izmanto, lai novērtētu tiesību aktu ekonomisko efektivitāti, salīdzinot izmaksas ar sagaidāmajiem vai reālajiem ieguvumiem. Izmanto, lai novērtētu, vai tiesību akti ir ekonomiski izdevīgi un attaisno resursu ieguldījumu. Izmanto, kad nepieciešama skaidra kvantitatīva pieeja ekonomiskās vērtības noteikšanai.	Grūtības precīzi apzināt noteiktus ieguvumus vai zaudējumus (piemēram, sociālus vai ekoloģiskus aspektus). Analīze ir atkarīga no pieņēmumiem un prognozēm. Nepieciešama augsta līmeņa ekspertīze, lai analizētu rezultātus.	Eiropas Komisijas rīkkopa labākam regulējumam (Better Regulation Toolbox: Chapter 8 – Methodologies for analysing impacts in impact assessments, evaluations, and fitness checks) ¹⁶
Izmaksu efektivitātes analīze	Izmaksu efektivitātes analīze ir kvantitatīvu datu analīzes rīks, ar ko nosaka, cik efektīvi resursi tiek izmantoti, lai sasniegtu konkrētus rezultātus vai mērķus. Tā ļauj novērtēt, ar kādām izmaksām ir sasniegti rezultāti. Rezultātus mēra kvantitatīvi. Analīzes pamatā var būt izmaksas uz vienu vienību, tas ļauj salīdzināt intervenci ar citām izmaksām, noskaidrot efektivitāti. Metodi izmanto pēc nepieciešamības.	Izmanto, lai noskaidrotu, vai tiesību akti dod vēlamu rezultātu ar iespējami zemām izmaksām. Izmanto, lai salīdzinātu dažādus tiesību aktu ieviešanas scenārijus pēc to izmaksām. Izmanto, ja ieguvumus nav iespējams precīzi izmērīt monetārā izteiksmē, bet ar citiem kvantitatīvajiem rādītājiem.	Ja izmaksas vai efektivitāte noteikta nepilnīgi, iespējami kļūdaini secinājumi. Nepietiekama precizitāte salīdzinājumā ar izmaksu un ieguvumu analīzi.	Eiropas Komisijas rīkkopa labākam regulējumam (Better Regulation Toolbox: Chapter 8 – Methodologies for analysing impacts in impact assessments, evaluations, and fitness checks) ¹⁷

¹⁶ European Commission. (2021). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. <Saite>

¹⁷ European Commission. (2021). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. <Saite>

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
Kontrfaktuālā analīze	Kontrfaktuālā analīze ir statistikas datu analīzes rīks. To izmanto, lai izpētītu, kas būtu noticis, ja nebūtu intervences. Metode palīdz izprast, kāda būtu bijusi alternatīvā realitāte. Būtiski ir pieejamie dati un to kvalitāte, piemēram, vai ir dati par situāciju pirms intervences un pēc tās, vai ir iespējams izveidot ticamu kontroles grupu vai salīdzināmo scenāriju. Metodi izmanto pēc nepieciešamības.	Izmanto, ja nepieciešams novērtēt lēmuma vai notikuma faktisko ietekmi, salīdzinot reālo situāciju ar hipotētisko. Izmanto, ja nepieciešams noskaidrot cēloņsakarības un sagatavot kvantitatīvu TAI novērtējumu.	Nepieciešama datu pieejamība un rūpīga metodoloģiskā plānošana. Hipotētisko scenāriju izveides sarežģītība un rezultātu interpretācijas risks. Atkarība no pieņēmumiem, kas var ietekmēt rezultātu ticamību. Sabiedrības un ekonomikas sarežģītība bieži rada nenoteiktību vai vairākas iespējas, interpretējot "cēloņu un sekas" attiecības, izņemot gadījumus, ja tiesību akts ir ļoti vienkāršs un iesaistīto pušu nav daudz.	Eiropas Komisija, <i>Advanced counterfactual evaluation methods</i> ¹⁸
Daudzfaktoru analīze <i>(Multi-Criteria Analysis)</i>	Daudzfaktoru analīze ir analītiska metode, kas ļauj strukturēti izvērtēt vairākus savstarpēji atšķirīgus faktorus, apvienojot kvalitatīvo informāciju ar kvantitatīvajiem datiem. Izmanto gadījumos, kad: - nav pieejami kvantitatīvi dati vai to iegūšana ir laikietilpīga un dārga; - ietekme ir daudzdimensionāla (piemēram, ietekme uz ekonomiku, sociālo, administratīvo, vides jomu); - nepieciešams salīdzināt alternatīvas vai novērtēt regulējuma rezultātus strukturētā un caurspīdīgā veidā; - nepieciešams kvantitatīvi atspoguļot kvalitatīvus apsvērumus, balstoties uz ekspertu vērtējumu.	Izmanto tad, kad kvantitatīvos datus ir grūti iegūt. Dažreiz izmanto, lai papildinātu statistisko un kvantitatīvo analīzi, iekļaujot vairāk faktoru analīzi un to apvienojot. Piemēram, vērtējot dažādas transporta infrastruktūras alternatīvas, iespējams ņemt vērā grūti salīdzināmus faktorus, kā: 1) ietekme uz vidi (skala 1–5); 2) sociālā ietekme (skala 1–5); 3) izmaksas (precīzi skaitļi); 4) ieviešanas ātrums (mēnešos).	Ja izmanto pārāk vienkāršus kritērijus un tipoloģiju, daudzfaktoru analīze var maldināt, jo netiek izprasta faktoru būtība. Tas var novest pie subjektīva faktoru novērtējuma, mazinot precizitāti un ticamību.	Daudzfaktoru analīzes rokasgrāmata¹⁹ https://eprints.lse.ac.uk/12761/1/Multi-criteria-Analysis.pdf OECD par RIA²⁰

¹⁸ European Commission. (2019). *Advanced counterfactual evaluation methods*. <Saite>

¹⁹ Communities and Local Government. (2009). *Multi-criteria analysis: a manual*. <Saite>

²⁰ OECD. (2009). *Regulatory Impact Analysis: A Tool for Policy Coherence*, OECD Reviews of Regulatory Reform, OECD Publishing, Paris

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
	Metode ļauj iegūt kvantitatīvu kopsavilkuma novērtējumu, pat ja sākotnējā informācija ir kvalitatīva. Daudzfaktoru analīzes pamatā ir strukturēta pieeja, kur: 1) apzina tiesību akta mērķus; 2) nosaka vērtēšanas kritērijus; 3) nosaka kritēriju vērtību (svaru); 4) novērtē alternatīvas pēc kritērijiem; 5) aprēķina kopējo vērtējumu; 6) pārbauda rezultātus (jūtīguma analīze). Tā ļauj strukturēti salīdzināt atšķirīgus faktorus, skaitliski izteikt to nozīmīgumu, ietekmes intensitāti vai relatīvo prioritāti, kā arī salīdzināt faktorus, kuru tiešs kvantitatīvs salīdzinājums citādi nebūtu iespējams. Metodi izmanto pēc nepieciešamības.	Katram faktoram piešķirot vērtību (svaru), piemēram, vides faktors – 30%, sociālais faktors – 25%, izmaksas – 25%, ātrums – 20%, iegūst kopējo novērtējumu katrai alternatīvai. Lūk, trīs alternatīvas un to vērtējums: A. Jauns tilts: Vides ietekme: 3/5 (vidēja ietekme) Sociālā ietekme: 4/5 (laba) Izmaksas: 10 milj. euro leviešanas ātrums: 24 mēneši B. Tunelis: Vides ietekme: 4/5 (mazāka ietekme) Sociālā ietekme: 3/5 (vidēja) Izmaksas: 20 milj. euro leviešanas ātrums: 36 mēneši C. Apvedceļš: Vides ietekme: 2/5 (lielāka ietekme) Sociālā ietekme: 5/5 (ļoti laba) Izmaksas: 8 milj. euro leviešanas ātrums: 18 mēneši		

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
		Lai normalizētu izmaksas un ieviešanas ātrumu skalā 1–5: Izmaksas: 5 (labākā) = 8 milj., 1 (sliktākā) = 20 milj. Ātrums: 5 = 18 mēneši, 1 = 36 mēneši Kopējais vērtējums katrai alternatīvai (ar piešķirto svaru): Tilts = $(3 \times 0,3) + (4 \times 0,25) + (3 \times 0,25) + (3 \times 0,2) = 3,25$ Tunelis = $(4 \times 0,3) + (3 \times 0,25) + (1 \times 0,25) + (1 \times 0,2) = 2,45$ Apvedceļš = $(2 \times 0,3) + (5 \times 0,25) + (5 \times 0,25) + (5 \times 0,2) = 4,1$ Šajā piemērā apvedceļš ieguvis augstāko kopējo vērtējumu (4,1). Kaut arī tam ir zemākais vides ietekmes vērtējums, tam ir labāks vērtējums pārējos kritērijos. Daudzkritēriju analīze ļauj objektīvi salīdzināt alternatīvas, ņemot vērā gan kvalitatīvos (vides un sociālie aspekti), gan kvantitatīvos (izmaksas un laiks) faktorus.		

Metode	Īss apraksts	Izmantošana	Trūkumi	Avoti detalizētākam metožu aprakstam
Uzvedības analīze <i>(behavioural insights)</i>	Uzvedības analīze vērtē cilvēku uzvedību – kā tie reaģē uz dažādām situācijām un kā pieņem lēmumus. Tā ļauj valsts iestādēm saprast, kāpēc iedzīvotāji rīkojas noteiktā veidā un laikus pārbaudīt, kuri risinājumi ir visefektīvākie, pirms tos īsteno plašā mērogā. Uzvedības analīze var ietvert vairākas metodes, piemēram, intervijas, novērojumus, aptaujas, lai izprastu cilvēku uzvedības modeļus. Metodi izmanto pēc nepieciešamības.	Izmanto, lai noskaidrotu, kā tiesību akts ir ietekmējis mērķa grupas uzvedību, vai ir neparedzēta ietekme, piemēram, vai tiesību akts ir veicinājis nevēlamu rīcību.	Grūti iegūt precīzus un reprezentatīvus datus (īpaši par sensitīviem jautājumiem), kā arī noteikt, vai un cik lielā mērā uzvedība ir mainījusies tieši regulējuma dēļ. Uzvedības analīzi iespējams attiecināt tikai uz konkrētām mērķa grupām un kontekstu, ierobežojumi to vispārināt analīzi plašākā tvērumā.	OECD, Rīki un ētika uzvedības analīzes izmantošanai: BASIC rīkkopa (Tools and Ethics for Applied Behavioural Insights: The BASIC Toolkit)²¹

21 OECD. (2019). *Tools and Ethics for Applied Behavioural Insights: The BASIC Toolkit*. [<Saite>](#)

2. pielikums

METOŽU PIEMĒRI DATU IEGUVEI UN ANALĪZEI DAŽĀDA APJOMA UN SATURA TIESĪBU AKTIEM

Metode	Apraksts
Intervija	Intervijas var būt piemērota metode gan plaša apjoma un satura tiesību aktiem, gan šaurāka apjoma tiesību aktiem, ņemot vērā, ka intervijās iespējams gūt padziļinātu informāciju no iesaistītajām pusēm. Apjomīgos tiesību aktos var noskaidrot kompleksas mijiedarbības un neparedzētas sekas, kas var rasties plašu reformu rezultātā¹. Savukārt šaurāka apjoma tiesību aktos, ja ir neliels iesaistīto pušu apjoms, tā var kalpot kā galvenā metode kvalitatīvās informācijas iegūšanai. Metode ir noderīga, ja tiesību aktā ir sensitīvi aspekti un tēmas, piemēram, ja tiesību akta saturs attiecas uz marginalizētām sociālajām grupām, piemēram, bezpajumtniekiem, – te intervijas var būt galvenais informācijas ieguves avots, ņemot vērā, ka statistikas datos šo sociālo grupu viedoklis var nebūt pārstāvēts.² Interviju trūkums ir resursietilpīgums, tāpēc apjomīgu tiesību aktu gadījumā, kad tiesību aktu novērtēšana neskar sensitīvas tēmas un nav nepieciešams detalizēts ieskats par tiesību aktu īstenošanu, ieteicams izmantot fokusgrupas diskusijas. <i>Piemērs: Apvienotajā Karalistē Regulatīvās politikas komiteja regulāri izmanto padziļinātās intervijas regulējuma novērtēšanā, lai gūtu detalizētu izpratni par regulējuma praktisko ietekmi.³</i>

¹ Howlett, M. (2019). *Designing public policies: Principles and instruments*. Routledge.

² European Commission. (2023). *Better Regulation Toolbox. Chapter 8 – Methodologies for analysing impacts in impact assessments, evaluations, and fitness checks*Brussels: European Commission. [<Saite>](#)

³ UK Regulatory Policy Committee. (2019). *RPC case histories – Spotlight on methodology*.

Fokusgrupas diskusija	Apjomīgu tiesību aktu novērtēšanā fokusgrupas diskusijas ir piemērotas, ja regulējums skar daudz iesaistīto pušu un nav nepieciešams padziļināts respondentu viedoklis (kā tas, piemēram, ir intervijās). Šaura apjoma tiesību aktu novērtēšanā fokusgrupas diskusijas ir piemērotas, ja nav nepieciešama padziļināta izpratne par novērtējamajiem aspektiem. Tiesa, te iesaistītās puses var paust līdzīgus viedokļus, attiecīgi nesniegt pilnīgu ainu par izvērtējamo jautājumu. Nemot vērā, ka fokusgrupas diskusijās ir daudz iesaistīto, tā nav piemērota metode sensitīvas informācijas iegūšanai, tādu informāciju ētiski korektāk iespējams iegūt individuālajās intervijās.⁴
	<i>Piemērs: Austrālijas Produktivitātes komisija tiesību aktu novērtēšanā bieži izmanto fokusgrupas. Tā 2017. gada ziņojumā par telekomunikāciju universālo pakalpojumu saistībām Produktivitātes komisija izmantoja fokusgrupas kā daļu no savas konsultāciju stratēģijas, lai iegūtu ieinteresēto pušu viedokļus.⁵</i>
Darbseminārs	Darbseminārs kā kvalitatīvo datu iegūšanas metode ir piemērota dažāda apjoma un satura tiesību aktu novērtēšanā un tai nav būtisku ierobežojumu. Darbseminārus bieži izmanto datu pārbaudei un secinājumu, ieteikumu izstrādei un validācijai.⁶
Ekspertu panelis	Ekspertu paneli, līdzīgi kā darbsemināri, ir piemēroti dažāda apjoma un satura tiesību aktu novērtēšanā. Ekspertu paneļus galvenokārt izmanto datu pārbaudei.⁷ Atšķirībā no fokusgrupas diskusijām ekspertu paneļos piedalās tikai jomu eksperti. Ekspertu panelis var apvienot dažādu jomu speciālistus, kas ļauj iegūt kvalitatīvu informāciju tiesību akta novērtēšanai. Metodes mērķis ir novērtēt nevis attieksmi un uzskatus, kā tas ir fokusgrupas diskusijās, bet gūt datus un informāciju, kas balstītu vērtējumu par tiesību akta tēmu. Apjomīgu tiesību aktu novērtēšanā metode ir efektīva, ja tiesību akts skar vairākas nozares, kas regulējuma novērtēšanu dara sarežģītu. Jārēķinās, ka var būt tēmas, kur ekspertu skaits nav liels, piemēram, publiskajā telpā ir izskanējis, ka trūkst vides ekspertu,⁸ taču arī neliels skaits ekspertu spēj sniegt vajadzīgo informāciju.
Gadījuma izpēte	Gadījuma izpēte ir piemērota dažāda apjoma un satura tiesību aktu novērtēšanā. Apjomīgu tiesību aktu un tādu tiesību aktu novērtēšanā, kas skar vairākas nozares, tā sniedz ieskatu, kā tiesību akts ir piemērots konkrētā sektorā vai reģionā. Šaura apjoma tiesību aktu novērtēšanā gadījuma izpēti izmanto, lai analizētu specifiskus piemērus par tiesību akta darbību šaurā jomā vai tā ietekmi uz kādu sociālu vai ekonomisku grupu.⁹
	Gadījuma izpētei trūkumu nav, to var izmantot kā alternatīvu metodi specifiska satura tiesību aktu novērtēšanā, kur trūkst kvantitatīvo (statistikas) datu.¹⁰
	<i>Piemērs: Apvienotajā Karalistē gadījuma izpēte tika izmantota kā viena no informācijas iegūšanas metodēm, lai novērtētu Sociālās aizsardzības likuma grozījumus, kas paredzēja izmaiņas kompensāciju izmaksāšanā traumai vai slimības dēļ – tika analizēti konkrēti gadījumi un cilvēku pieredze.¹¹</i>

4 European Commission. (2023). Better Regulation Toolbox. Chapter 8 – Methodologies for analysing impacts in impact assessments, evaluations, and fitness checks. Brussels: European Commission. [<Saite>](#)

5 Productivity Commission. (2017). Telecommunications Universal Service Obligation, Inquiry Report. Australian Government.

6 European Commission. (2021). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. [<Saite>](#)

7 European Commission. (2021). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. [<Saite>](#)

8 Elektrum, Latvenēgo. (2023). Elektroenerģijas tirgus apskats. [<Saite>](#)

9 OECD. (2012).). Evaluating Laws and Regulations: The Case of the Chilean Chamber of Deputies. OECD Publishing.

10 European Commission. (2021). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. Evidence-informed policymaking. [<Saite>](#)

11 OECD. (2012). Evaluating Laws and Regulations: The Case of the Chilean Chamber of Deputies. Box 1.5. Case on the role of civil society: The UK Social Security Acts 1989 and 1997. OECD Publishing.

Dokumentu analīze	Dokumentu analīze nepieciešama jebkura tiesību akta novērtēšanā neatkarīgi no apjoma vai satura. Tā ir cieši saistīta ar intervences loģikas izstrādi.¹² Lai novērtētu apjomīgus tiesību aktus un saistītos dokumentus atbilstoši ex-post novērtējuma mērķim, jānodrošina pietiekamus laika un cilvēkresursus.
Aptauja	Aptaujas ir piemērota dažāda apjoma tiesību aktu novērtēšanā – izmantojot aptaujas anketas, iegūst plašu iesaistīto pušu viedokli. Ja tiesību akti ir apjomīgi un skar daudz iesaistīto pušu un lielu sabiedrības daļu, ar aptaujas anketām iespējams iegūt faktus un viedokļus strukturētā formātā.¹³ Arī šaura apjoma tiesību aktu novērtēšanā ar aptauju palīdzību iespējams noskaidrot iesaistīto sociālo vai ekonomisko grupu pārstāvju viedokļus. Te gan būtiski novērtēt grupu lielumu, lai gūtu reprezentatīvus un kvalitatīvus datus. Novērtējot tiesību aktus, kas skar dažādas nozares, liela nozīme ir novērtējuma mērķim un tam, cik plašs ir iesaistīto pušu loks.
	<i>Piemērs: Austrālijā Viktorijas un Jaundienvidvēlsas štatos izmanto aptaujas, lai noskaidrotu, kā iedzīvotāji uztver dažādus tiesību aktus. 14 2011. gadā pirmo reizi notika nacionāla mēroga sabiedriskā aptauja, lai noskaidrotu patērētāju un uzņēmēju informētību un izpratni par tiesībām un pienākumiem saskaņā ar patērētāju tiesību aktiem. Tajā tika aplūkota arī pieredze patērētāju problēmu risināšanā.¹⁵</i>
Aprakstošā statistika	Aprakstošo statistiku izmanto apjomīgu un šaura apjoma tiesību aktu novērtēšanā, tā sniedz informāciju par tendencēm un izmaiņām konkrētā tiesību akta jomā. Aprakstošo statistiku kā metodi var izmantot dažāda satura tiesību aktos. Tomēr, jāņem vērā, ka par dažām jomām, piemēram, nelegālo migrāciju, sociālo iekļaušanos kvantitatīvie dati var būt grūtāk iegūstami un līdz ar to arī interpretējami.¹⁶
Analītiskā statistika	Analītisko statistiku izmanto apjomīgu un šaura apjoma tiesību aktu novērtēšanā, kā arī dažāda satura tiesību aktu novērtēšanai. Iespējamie trūkumi – datu pieejamība un datu kvalitāte, lai analizētu, piemēram, korelāciju starp datiem. Līdzīgi kā ar aprakstošo statistiku, atsevišķās jomās (piemēram, nelegālā migrācija un sociālā iekļaušana) ir grūti iegūt datus un tos interpretēt.¹⁷

¹² European Commission. (2023). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. Evidence-informed policymaking. [<Saite>](#)

¹³ OECD. (2012). Evaluating Laws and Regulations: The Case of the Chilean Chamber of Deputies. OECD Publishing.

¹⁴ OECD. (2015). Regulatory Policy in Perspective. A reader's companion to the OECD regulatory policy outlook 2015. OECD Publishing, Paris.

¹⁵ Commonwealth of Australia. (2023). Australian Consumer Survey 2011. [<Saite>](#)

¹⁶ European Commission. (2023). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. Evidence-informed policymaking. [<Saite>](#)

¹⁷ European Commission. (2023). Better Regulation Toolbox. Brussels: European Commission. Evidence-informed policymaking. [<Saite>](#)

Izmaksu un ieguvumu analīze	Izmaksu un ieguvumu analīzi izmanto apjomīgu un šaura apjoma tiesību aktu novērtēšanā.¹⁸ Plašāka apjoma tiesību aktu novērtējuma gadījumā pilnvērtīga izmaksu-ieguvumu analīze var sniegt visaptverošu ainu par sagaidāmo vai faktiskā situāciju.¹⁹ Tas ir noderīgi, ja tiesību akts skar daudzveidīgas nozares un iesaistītās puses. Pilnīgai izmaksu un ieguvumu analīzei nepieciešami būtiski laika un cilvēku resursi. Līdz ar to, šaurāka apjoma tiesību aktu novērtēšanā nepieciešams apzināt izmaksu un ieguvumu analīzes tvērumu un dziļumu,²⁰ lai izvairītos no pārāk plašas vai šauras analīzes. Līdzīgi arī dažāda satura tiesību aktu novērtēšanā izmaksu un ieguvumu analīzē primāri apzina pieejamos resursus un datus. Praksē izmaksu un ieguvumu analīzi izmanto tiesību aktiem ekonomiskajā un sociālajā jomā.²¹ <i>Piemērs: Apvienotajā Karalistē Finanšu uzraudzības iestādes (FCA) pēcpārbaudes ietekmes novērtēšanas ietvarā²² un politikas ziņojumā²³ izmaksu un ieguvumu analīze atzīta par efektīvu instrumentu politikas veidošanā un novērtēšanā. Tā palīdz strukturēti novērtēt plānotās un faktiskās politikas izmaksas un ieguvumus, tā ne tikai apraksta un kvantificē politikas ietekmi, bet arī salīdzina ieguvumus ar izmaksām. FCA uzsver, ka izmaksu un ieguvumu analīze nav formāla prasība, tā palīdz pieņemt labākus lēmumus un uzlabot tiesību aktu kvalitāti.</i>
Izmaksu efektivitātes analīze	Izmaksu efektivitātes analīzi izmanto dažāda apjoma un satura tiesību aktu novērtēšanā, lai salīdzinātu sākotnēji plānotās izmaksas ex-ante novērtējumā ar faktiskajām izmaksām tiesību akta īstenošanas laikā. Ja ex-ante novērtējumā ir bijusi izmaksu efektivitātes analīze, tā nepieciešama arī ex-post novērtējumā. Lai veiktu izmaksu efektivitātes analīzi, novērtē nepieciešamo datu pieejamību un kvalitāti, piemēram, izmaksu efektivitātes analīze ir sarežģīta tiesību aktiem vides jomā – ietekme ir ļoti plaša un grūti apzināma pilnā apmērā.²⁴
Kontrfaktuālā analīze	Kontrfaktuālo analīzi izmanto dažāda apjoma un satura tiesību aktu novērtēšanā, lai analizētu, kas būtu noticis, ja intervence netiktu veikta. Tas var būt aktuāli visiem tiesību aktiem. Kontrfaktuālā analīze iespējama tad, ja ir pieejami kvalitatīvi dati pietiekamā apjomā.
Uzvedības analīze	Uzvedības analīzi izmanto tādu tiesību aktu novērtēšanā, kas saistīti ar cilvēku uzvedības maiņu. Attiecīgi tie var būt dažāda satura un apjoma tiesību akti, kuru mērķis ir mainīt cilvēku uzvedību. Vienlaikus ir jāņem vērā metodes ierobežojumi – tā attiecināma uz konkrētām mērķa grupām, nesniedzot pilnvērtīgu informāciju, kādā apmērā regulējums ir ietekmējis uzvedības maiņu. Šī metode nav tik piemērota tiem tiesību aktiem, kas skar lielu sabiedrības daļu.

18 OECD. (2020). *Regulatory Impact Assessment*. [<Saite>](#)

19 Adler M. D., Posner E. A. (2006). *New foundations of cost-benefit analysis*. Harvard University Press.

20 Sunstein, C. R. (2018). *The cost-benefit revolution*. MIT Press.

21 Boardman A. E., Greenberg D. H., Vining A. R., Weimer D. L. (2018). *Cost-benefit analysis: concepts and practice*. Cambridge University Press

22 Financial Conduct Authority. (2018). *Ex post impact evaluation framework*. [<Saite>](#)

23 Financial Conduct Authority. (2022). *Policy Statement: How we analyse the costs and benefits of our policies*. [<Saite>](#)

24 European Commission. (2023). *Better Regulation Toolbox*. Brussels: European Commission. *Evidence-informed policymaking*. [<Saite>](#)